

Vysoká škola ekonomická v Praze

Fakulta mezinárodních vztahů

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2007

Pavel Podgorný

Vysoká škola ekonomická v Praze

Fakulta mezinárodních vztahů

Hlavní specializace: Mezinárodní politika a diplomacie

**Česko-slovenská zahraniční politika
v období druhé republiky
(případová studie k problematice
vztahu velkého a malého státu)**

Vypracoval:

Pavel Podgorný

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Zdeněk Veselý, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracoval samostatně za pomoci vedoucího diplomové práce, s použitím citované literatury, ostatních podkladových materiálů a výsledků vlastního šetření, které jsou uvedeny v této práci.

V Praze dne 18. dubna 2007

.....

podpis diplomanta

Poděkování:

Dovoluji si poděkovat vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Zdeňku Veselému, CSc. za cenné rady, připomínky, metodické vedení a čas, který věnoval mé práci.

Obsah

Obsah	1
Úvod	2
Kapitola 1: Teoretické koncepce a jejich aplikace na mezinárodní vztahy před druhou světovou válkou.....	6
Kapitola 2: Výchozí pozice česko-slovenské zahraniční politiky: Mnichovská dohoda a cesta k ní.....	16
Kapitola 3: Autonomistické snahy Slovenska v druhé republice.....	30
Kapitola 4: Problém záruk bezpečnosti Česko-Slovenska.....	42
Kapitola 5: Poslední dny druhé republiky.....	53
Závěr	69
Seznam pramenů a literatury.....	71
Použité zkratky.....	74

Úvod

Období druhé republiky není snadné jednoznačně časově vymezit. Někteří autoři totiž i toto období považují za součást první republiky. Druhá republika je dobový název, který se postupem času vžil pro Československo od podepsání Mnichovské dohody v září 1938 až po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939. Mnichovská dohoda však z hlediska vnitrostátního práva nepřinesla okamžitý zlom. Ačkoliv československá vláda od té doby fakticky nevykonávala svrchovanost nad obsazeným pohraničím, neexistoval žádný zákon, kterým by se republika tohoto území zbavovala. Právní předěl nastal až 19. respektive 22. listopadu 1938, kdy byly parlamentem respektive senátem přijaty nové ústavní zákony, které přeměnily unitární stát ve federaci složenou z Čech, Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Stejně tak je složité vymezit období pro zahraniční politiku druhé republiky. V diplomové práci jsem zvolil za počáteční den 5. říjen 1938, kdy prezidentskou funkci opustil jeden ze symbolů první republiky, dr. Edvard Beneš, a kdy se úřadu ujala nová vláda s generálem Janem Syrovým v čele a novým ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským, který na tomto postu nahradil spoluautora předchozí Benešovy zahraniční politiky Kamila Kroftu. 5. říjen 1938 představoval zlom v zahraniční politice, naznačoval odklon od spojeneckých svazků s Francií a Sovětským svazem, a příklon k politice vyhovující požadavkům německé Třetí říše. Výnos o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava z 16. března 1939 právně ukončil zahraniční politiku druhé republiky, kterou neměl kdo dále vytvářet. Jako konečné datum pro zahraniční politiku jsem však v práci zvolil 18. březen 1939. Tento den byla předána většina zahraničních diplomatických úřadů Němcům, tudíž zahraniční

politiku druhé republiky ani neměl kdo reprezentovat. Zbytek úřadů později přešel pod novou vládu v Londýně.

Termín Česko-Slovensko odpovídá oficiálnímu názvu republiky po přijetí ústavních zákonů v listopadu 1938. Pokud tedy v diplomové práci mluvím o Česko-Slovensku, myslím tím republiku v období od listopadu 1938 do března 1939, nebo také celkově zobecněný termín pro druhou republiku. Druhá republika se totiž nazývala převážnou dobu své existence Česko-Slovensko. Termín Československo se pak vztahuje na období první republiky a také přechodně na období od října do listopadu 1938.

Období druhé republiky bylo pro česko-slovenskou vládu nesmírně složité. Nemohla již využívat tradičních nástrojů mocenské politiky, uzavírat spojenecké smlouvy a tím vyvažovat převahu Německa. Její politika musela být plně v souladu s mocenskými zájmy Třetí říše, což značně zužovalo manévrovací prostor pro tvorbu samostatné zahraniční politiky.

Téma diplomové práce „Zahraniční politika v období druhé republiky“ jsem si vybral proto, že zatím nikdo nezpracoval studii zabývající se čistě tímto aspektem. Je to dáno hlavně malým počtem autorů, věnujících se problematice druhé republiky, což je pravděpodobně způsobeno obecnou nechutí společnosti přiznat si, že ačkoliv zde existoval z vnějšku vnucený nedemokratický režim, přesto byl většinou obyvatel přijat jako nejlepší náhrada za hroutící se demokracii.

Jak již bylo řečeno, autorů zabývajících se druhou republikou je velmi málo. Za komunistického režimu se historiografii tohoto období věnoval hlavně Miloš Hájek, jehož dílo „Od Mnichova k 15. březnu“ je však silně zabarveno dobovou komunistickou ideologií. Dílo Františka Lukeše „Podivný mír“ ze 60. let přináší jedno z prvních komplexních hodnocení vývoje druhé republiky. V poslední době obohatily problematiku studie Jana Kuklíka staršího a Jana Gebharta. Z politologického a ideologického hlediska jsou zásadní též studie politologa Jana Rataje. Jako další autory lze uvést například Tomáše Pasáka, Viléma Hejla a Dušana Tomáška. Stále častěji se také objevující články v celostátních denících a časopisech, které poukazují na nové aspekty zániku druhé republiky, naznačují, že v této problematice ještě zdaleka nebylo řečeno poslední slovo.

V diplomové práci jsem převážně vycházel ze současných autorů, kteří se problematikou druhé republiky zabývají. Jedná se především o dílo Jana Kuklíka mladšího a Jana Gebharta „Druhá republika 1938-1939“. Ze starší literatury to bylo především již zmíněné dílo Františka Lukeše „Podivný mír“, které předkládá ucelený a chronologicky seřazený pohled na druhou republiku. Pro pochopení zásadních rozhodnutí vlády a nálad ve vládách druhé republiky, byly důležité memoáry Ladislava Karla Feierabenda, tehdejšího ministra zemědělství. Čerpal jsem samozřejmě také z řady dokumentů. Stěžejní byl především 5. díl „Československých dějin státu a práva v dokumentech“, kde byly publikovány zásadní česko-slovenské, francouzské a britské zahraničně-politické dokumenty. Dále soubor dokumentů „Československo a norimberský proces“, kde byly publikovány především tajné německé dokumenty. Vycházel jsem i ze souborných dokumentů uspořádaných Zdeňkem Veselým, které se týkají československé zahraniční politiky a obecně dějin českého státu. Z archivů jsem navštívil digitální archiv Parlamentu ČR, kde jsem čerpal ze stenografických protokolů o schůzích Poslanecké sněmovny a Senátu Národního shromáždění republiky Československé.

V diplomové práci se zabývám vlivem změny režimu na zahraniční politiku druhé republiky. Zda-li byl Mnichov a posléze osud zbytkového Česko-Slovenska nevyhnutelný, a jaký byl postoj politických představitelů jednotlivých států k garanci hranic pomnichovské republiky. Mohli vůbec političtí představitelé předpokládat, jaké má Hitler plány ve střední Evropě? Pokud ano, proč potom nevyužili veškerých prostředků, aby tomu zabránili? Proč Velká Británie nereagovala na výrazný posun v mocenské rovnováze směrem k Německu, když po celá staletí hlavní politikou Británie vůči Evropě bylo zachování evropské mocenské rovnováhy, protože jedine ta zajišťovala bezpečnost ostrovního státu? Jaká byla role Francie při mnichovské krizi, utvářela svou politiku pouze „ve vleku“ Velké Británie, jak se často uvádí, nebo se snažila ovlivnit události vlastní politikou? Dále se zabývám vlivem rozbíjení Česko-Slovenska slovenskými autonomisty na osud druhé republiky. Zda-li to byla příčina vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava nebo pouze záminka. Měla jednání Chvalkovského a Háchy v Berlíně s Hitlerem nějaký vliv na změnu jeho postojů?

Struktura diplomové práce je následující: v první kapitole se snažím nalézt vhodnou teorii, která by nejlépe vysvětlila mezinárodní vztahy před druhou světovou

válkou. Poznatky vyplývající z první pak aplikuji i na následující kapitoly. Ve druhé kapitole se zabývám Mnichovskou dohodou a seznamuji čtenáře s postoji západních velmocí, které do značné míry zůstaly nezměněné i po Mnichově. Třetí kapitola pak pojednává o vnitřním problému republiky, a to autonomistickými snahami Slovenska, které posléze Hitler využil ke konečnému rozbití Česko-Slovenska. Ve čtvrté kapitole se zabývám základním problémem vnější politiky, tedy garancí a zabezpečením hranic pomnichovské republiky. V závěrečné páté kapitole pak podrobně rozebírám Tisovu a následnou Háchovu návštěvu v Berlíně v březnu 1939 z hlediska nově dostupných analýz příslušných dokumentů, a důsledky vyhlášení protektorátu pro zahraniční politiku druhé republiky.

Kapitola 1

Teoretické koncepce a jejich aplikace na mezinárodní vztahy před druhou světovou válkou

Vznik moderního systému mezinárodních vztahů datuje většina autorů do období po skončení třicetileté války roku 1648. Od té doby se hlavním aktérem mezinárodních vztahů stává suverénní stát s národními zájmy. Před třicetiletou válkou byli hlavními aktéry panovníci, a ve válkách se koalice tvořily hlavně na základě ideologie (křesťanské státy proti turecké islámské expanzi nebo katoličtí panovníci proti panovníkům protestantským).

Předělem se tedy stává třicetiletá válka, která sice vykazovala známky tradičních mezinárodních vztahů, kdy se katoličtí Habsburkové snažili vytvořit univerzální katolickou říši na úkor protestantských území. Avšak nový prvek do mezinárodního systému přinesl kardinál Richelieu. Ačkoliv byl také katolík, neváhal se spojit s protestantskými panovníky, dokonce i s islámskou osmanskou říší, aby zachoval mocenskou rovnováhu v Evropě. Přinesl tedy do mezinárodních vztahů termín mocenská rovnováha a národní zájem. Tyto termíny ospravedlňují vytváření koalic bez jakéhokoliv ideologického základu.

Státní zájem a mocenská rovnováha jsou základními pilíři realistické tradice, která je jednou z hlavních teoretických koncepcí mezinárodních vztahů. V té se stát považuje za hlavního a rozhodujícího aktéra mezinárodních vztahů. Politikou státu je v první řadě rozhodování o válce a míru. Nástroji této politiky se stávají diplomacie a vojenská moc. Mezistátní vztahy tedy nejsou a nemůžou být harmonické, neboť každý stát sleduje vlastní zájmy. Válka proto bývá častým jevem a její příčinou bývá především přirozená touha států po moci, tedy ovládnutí jiných států a zajištění

vlastní bezpečnosti. K vypuknutí válek pak vede i absence vyšší autority, která by mohla zamezit státům chovat se tak, jak chtějí.¹

Realismus nemá ambice mezinárodní vztahy jakkoli měnit, snaží se je popsat takové, jaké podle něj skutečně jsou. Ostatní směry proto realisté v duchu své teorie nazývají utopickými. Pokud tedy lze veškeré vztahy mezi státy popsat realistickou tradicí a předpokládat, že jednotlivé státy pouze hájí své zájmy, lze pak chování států předvídat a analyzovat. Existuje totiž určitý předpoklad, že se státy budou chovat racionálně.²

Jako každé teorii, lze i v realismu zpochybnit některé závěry. Je možné například oslabit předpoklad, že se státy chovají racionálně. Ve většině totiž fungují složité rozhodovací mechanismy, tudíž politické rozhodnutí může být výsledkem kompromisu, který není lehké předem odhadnout. Též lze realismu vytknout, že je příliš státocentrický a nebere v úvahu další aktéry mezinárodních vztahů, například mezinárodní organizace a transnacionální korporace, které podle své politické či ekonomické síly mohou mít velký vliv na utváření státních rozhodnutí.³

Realismus ospravedlňuje stávající systém vztahů, ve kterém dochází často k válkám. Omlouvá totiž použití jakéhokoli prostředku k prosazení vlastních zájmů, tedy i válku, která se stává něčím přirozeným. Ospravedlňuje politiku velmocí, jež by se rozhodly podmanit si menší státy. Z tohoto hlediska je realismus velmocensky arogantní.⁴

V mezinárodních vztazích existují ale i jiné teorie, které se odmítají smířit s neměnností vztahů plných ozbrojených konfliktů. Snaží se nabídnout jiné alternativy. Jedním z těchto směrů je idealismus. Ten se snaží především o odstranění válek prosazením morálky a práva do mezinárodního systému. Směřuje uspořádání mezinárodních vztahů ideálním způsobem tak, aby byl zajištěn mír a spolupráce mezi národy. Míru a harmonie může být dosaženo jak na základě přirozeného práva, to jest základních norem a hodnot tvořící lidskou společnost (např. nezabiješ!), tak může být míru a harmonie dosaženo na základě rozumu a vzdělání. Rozumní a

1 ŠMEJKAL, Václav, Úvod do mezinárodní politiky, díl 1, Praha 1993, s. 39.

2 DRULÁK, Petr, Teorie mezinárodních vztahů, Praha 2003, s. 54-55.

3 Tamtéž, s. 70.

4 ŠMEJKAL, Úvod do politiky, s. 56.

vzdělaní lidé si dokáží lehce odvodit, že války, kromě bídy a strádání, nic jiného nepřinášejí.⁵

Základní kritika idealismu vychází z jeho mylného předpokladu, že po vzoru snižování násilí mezi lidmi díky jejich vzájemné spolupráci, se bude snižovat i násilí mezi státy. Z historické zkušenosti ale vyplývá, že obě největší a nekrvavější světové války se udály v období, kdy byla vzájemná propojenost států a jejich spolupráce do té doby nejvíce rozvinuta. Idealistické teorie dokáží dobře vysvětlit, proč spolu státy spolupracují a proč si omezují vlastní suverenitu delegováním pravomocí na mezinárodní organizace. Idealistické vysvětlení konfliktu však selhává.⁶

Rozdíl mezi idealistickou a realistickou tradicí je tedy patrný na první pohled. Realistický vztah mezi státy si lze představit jako říši zvířat, kde každé zvíře chrání své teritorium. Setkání dvou zvířat stejného druhu v jedné oblasti vede většinou ke krvavému střetu. Chování silnějšího závisí na jeho libovůli, zatímco chování slabšího je plně determinováno snahou zachránit si život, i za cenu ústupků (např. opuštění území).

Naproti tomu idealismus si lze představit jako říši lidí. Lidé nezabíjejí své druhy jednak z morálních důvodů, jednak díky existenci nadřazené autority, která může takové chování trestat. Díky existenci nadřazené autority lidé zjistili, že nemohou-li získat ekonomický prospěch na úkor někoho jiného, mohou ho získat vzájemnou spoluprací. Spolupráce se nakonec ukázala jako efektivnější a ekonomičtější vztah než rivalita.

Existuje tedy důvodný předpoklad, že pokud by mezi státy působil aktér oprávněný a schopný trestat všechny vojenské střety mezi státy, potom by se státy válek vzdaly, protože jejich náklady při potrestání by byly vyšší, než zisk z války, a tudíž by jim nezbylo nic jiného, než začít spolupracovat. Lidstvo si nejen díky vzájemné spolupráci dokázalo podmanit přírodu. Ačkoliv jsou některá zvířata fyzicky silnější než člověk, přesto je člověk, díky spolupráci a organizaci ve státním celku, dokázal vypudit z jejich teritoria, případně vyhubit. Spolupracující malé státy by tedy teoreticky mohly zcela zastínit i největší velmoci.

5 ŠMEJKAL, Úvod do politiky, s. 21.

6 DRULÁK, Teorie mezinárodních vztahů, s. 86.

Existují ale i další teorie, které se snaží vysvětlit chování aktérů v systému mezinárodních vztahů. Jednou z nich je marxismus. Marxismus v sobě nese prvky realismu i idealismu. Snaha změnit svět a vytvořit celosvětovou společnost bez sociálních rozdílů, států, tedy i politiky, boje o moc a válek přibližuje tuto teorii spíše idealistické tradici. Snaha o komplexní vysvětlení konfliktního charakteru mezinárodních vztahů ho zase přibližuje k realistické tradici. Marxismus svět nedělí na státy, nepovažuje je za hlavní aktéry, dělí ho však na světovou buržoazii a proletariát, na bohaté a chudé, na vykořisťovatele a vykořisťované.⁷

Války tedy podle marxismu nevznikají konfliktem státních zájmů, ale spíše konfliktem ideologií. Zobecní-li se marxismus na konflikt jakýchkoli ideologií, tedy nejenom komunismu a západního kapitalismu, potom lze pomocí této teorie velmi dobře vysvětlit mezinárodní vztahy před třicetiletou válkou nebo dnešní konflikt západních demokracií s islámským světem. V díle Samuela Huntingtona „Sřet civilizací“ tedy jsou jisté prvky marxismu. Huntington se snaží vysvětlit současné mezinárodní vztahy jako sřet různých ideologií a náboženství, zároveň však předpokládá, že pokud by došlo k celosvětovému vítězství západní demokracie, začal by svět ekonomicky prosperovat a zbavil by se válek. Avšak Huntington považuje za nejlepší ideologii liberální demokracii, rozdílu od marxistů v Sovětském svazu, kteří považovali za nejlepší ideologii komunismus.

Další teorie mezinárodních vztahů víceméně navazují na realismus nebo idealismus, snaží se na tyto teorie aplikovat přírodní vědy, především matematiku. Jako příklad lze uvést scientismus, neorealismus či neoliberalismus.

Rozbor vzájemného vztahu velkého a malého státu předpokládá předchozí definici malého a velkého státu.

„Malostí“ státu je myšlen nedostatek moci jako schopnosti ovlivňovat jednání druhých v souladu s vlastními záměry. Nedostatek moci může být posuzován jak podle objektivních, tak podle subjektivních kritérií. Objektivní kritéria pracují s tzv. „tvrdými“ daty, například počtem obyvatel, vojenskou silou, rozlohou státu nebo podílem na světovém hospodářství. Subjektivní kritéria pak odrážejí určité

7 ŠMEJKAL, Úvod do politiky, s. 59.

domněnky a představy, které o státu panují. Nedostatek moci tedy způsobují i zahraničně političtí představitelé, a to zdůrazňováním skutečnosti, že nemohou ovlivnit hlavní trendy mezinárodní politiky, nebo také sám stát pokud přiznává, že si nemůže zajistit vlastní bezpečnost na základě vlastních zdrojů.⁸

Vztah velkého a malého státu lze popsat různými teoriemi mezinárodních vztahů, a pokaždé z toho pro tyto státy plynou jiné důsledky.

Podle realismu není mírová koexistence velkého a malého státu dlouhodobě možná. Je jen otázkou času, kdy menší stát zanikne, nebo si za vysokou cenu bude kupovat svou nezávislost. Pokud je malý stát ekonomicky zaostalejší, může jeho území velký stát zabrat a rozšířit tak pro sebe životní prostor. Příkladem může být Japonsko, které si po reformách Meidži podmanilo ekonomicky zaostalé území Koreji v roce 1910. Japonsko tak mimo jiné rozšířilo prostor pro vlastní národ (korejský národ na tomto území se stal předmětem vyhlazení a japonifikace), získalo strategické nárazníkové pásmo proti případné invazi z asijského kontinentu, a také mohlo korejské území využít pro těžbu strategických surovin.

Pokud je malý stát ekonomicky vyspělejší, je nejlepším řešením vyžádat si placení daně pod pohrůzkou použití vojenské síly. Tato daň zpomalí ekonomický růst malého státu a zároveň přinese ekonomický prospěch velkému státu. Jejich hospodářská situace se tak vyrovnává. Pokud by se velký stát rozhodl podmanit si ekonomicky silnější menší stát, potom by s velkou pravděpodobností trafil. Vojenská okupace by vedla k pasivní rezistenci obyvatelstva, a nově platící hospodářské zákony by snížily hospodářskou vyspělost území, tudíž by zabrané území pro velký stát nepřineslo takový zisk jako pravidelně placená daň.

Jedním z primárních cílů zahraniční politiky každého státu je zajistit přežití národa. Malý stát, jehož osud je předem daný, se tedy může smířit s placením daně, a tím zajistit přežití národa. Ekonomicky zaostalejšímu státu nebo státu, který odmítne tuto daň platit, nezbývá moc možností, může si ale zajistit bezpečnost uzavřením spojenecké smlouvy s jiným státem, a tím vytvořit mocenskou rovnováhu. Velký stát potom musí akceptovat vzniklou koalici jako rovnoprávného rivala či partnera.

8 DRULÁK, Petr, DRULÁKOVÁ, Radka, Tvorba a analýza zahraniční politiky, Praha 2000, s. 45-47.

Podle idealistické koncepce je mírový vztah malého a velkého státu možný, ba dokonce pravděpodobný a žádoucí. Koncepce vychází z předpokladu, že státy spoluprací získají více než konfliktem, který plodí utrpení na obou stranách. Je zde ale důležitý předpoklad, a tím je vzájemná důvěra, že jeden ze států nevyužije nevědomosti druhého a nenapadne jej.

Existuje také předpoklad, že lidé nezabíjejí své druhy, protože jsou vzdělaní a protože jim to morálka nedovoluje. Tito lidé pravděpodobně nechtějí bojovat a zabíjet ani na území jiného státu, rádi by prožili klidný život. Mohou-li se tito lidé podílet na vedení státu, například volbou svých zastupitelů do státní správy, budou chtít delegovat vedení státu na osoby sobě podobné, tedy také vzdělané a morálně na výši. Představitelé, aby si udrželi moc, se pak budou sami chovat tak, jak lidé chtějí. Budou se tedy zdráhat poslat své voliče do války. Pokud náleží rozhodnutí o válce kolektivnímu orgánu, bude snaha vyhnout se válce ještě větší, protože v kolektivu vždy převládne většinový názor. Z tohoto důvodu je tedy lepší důvěřovat demokraciím než totalitním režimům.

Existence vyšší autority, například mezinárodní organizace, s možností potrestat státy, které by se chovaly agresivně, též zvyšuje důvěru partnerů, že jeden druhého nenapadne. Sankce by totiž převážily nad případnými zisky z anexe menšího státu.

Nemožnost, nebo neochota velkého státu podmanit si menší stát, zvyšuje budoucí pravděpodobnost jejich spolupráce. Důvěra navíc zintenzivňuje spolupráci, zvyšuje vzájemnou propojenost a i ochotu jednoho státu poskytnout technologie druhému. Ekonomická prosperita v jedné oblasti se tak lehce přenáší i do ostatních oblastí, sdílení technologií šetří náklady duplicitního vývoje. Příkladem může být evropská integrace, kde spolu většina států, ať malých či velkých, žije v míru a spolupráci už několik desetiletí. Menší státy nepotřebují uzavírat spojenecké smlouvy, neboť plně důvěřují svým větším sousedům. Evropská integrace navíc urychlila hospodářský vývoj válkou poničené Evropy, a nechala jí ekonomicky přiblížit k válkou téměř nedotčeným Spojeným státům.

Vztah malého a velkého státu je možné vysvětlit i pomocí marxistických nebo Huntingtonovských střetů ideologií. Mírová koexistence dvou států je možná pouze tehdy, uznávají-li stejnou ideologii. Stejná ideologie totiž zvyšuje vzájemnou důvěru obou partnerů. V případě, že oba státy uznávají odlišné ideologie, je pravděpodobná

anexe menšího státu. Ten může anexi zabránit uzavřením spojenecké smlouvy s jiným státem, tj. vyvážením moci. Malý stát může být také chráněn, i když se nachází v sousedství ideologicky odlišného velkého státu. Musí se ale současně nacházet na hranici jiného ideologicky homogenního bloku, který dokáže vyvážit moc druhého bloku. Příkladem by mohly být malé státy na hranicích mezi Sovětským svazem a západními demokraciemi v období bipolarity. Žádný z nich nemohl být anektován velkým státem z druhého bloku.

Vztah dvou států z jednoho ideologického bloku se potom řídí buď idealisticky (případ západních demokracií) nebo realisticky (případ Sovětského svazu). V případě Sovětského svazu musely menší státy odvádět daň, která byla sice nazývána hospodářskou pomocí v rámci RVHP, ve skutečnosti však byla vynucená. Pokud by se malý stát dani vzepřel, byl by okamžitě okupován (případ Maďarska v roce 1956 a Československa v roce 1968)⁹. Malé státy mají v rámci jednoho ideologického bloku o to ztíženou pozici, že nemohou proti ideologickému partnerovi sjednávat spojenecké smlouvy, a tím vyvažovat jeho moc.

Celkově lze tedy shrnout, že malé státy v mezinárodní politice pochopitelně odsuzují politiku síly, zdůrazňují nezbytnost pravidel a úlohu mezinárodního práva. V systému mocenské rovnováhy se malé státy většinou snaží připojit k silnějšímu bloku států. To je dáno především snahou neocitnout se při případném konfliktu na straně poražených, což by s velkou pravděpodobností znamenalo jejich zničení.

Jednou z možností, jak prosadit své zájmy na mezinárodní scéně, se stává členství v mezinárodní organizaci, ve kterých platí zásada rovnosti států (jeden stát, jeden hlas). Vojensky se malé státy snaží zajistit svoji bezpečnost buď v rámci aliance, vyhlášením neutrality, nebo snahou podílet se na systému kolektivní bezpečnosti.¹⁰

Na vztah Československa a pozdější druhé republiky s Německem lze aplikovat různé teorie mezinárodních vztahů, a tím vysvětlit chování Německa vůči Československu a naopak. Aby byla nalezena nejvhodnější teorie, je nutné se soustředit na osoby, které odpovídaly za politiku jednotlivých států.

9 Tento model je pro účely pochopení chování států velmi zjednodušený. V případě Maďarska a Československa byly pro okupaci důležité i jiné faktory.

10 DRULÁK, DRULÁKOVÁ, Tvorba zahraniční politiky, s. 49-50.

Edvard Beneš jako československý prezident byl spoluodpovědný za zahraniční politiku před Mnichovem. Beneš byl idealista, který se vyhýbal válce jako prostředku řešení sporů, podporoval ekonomickou spolupráci mezi státy a také politickou spolupráci v rámci Společnosti národů. Kdyby byla v některém ze sousedních států za zahraniční politiku odpovědná osoba podobná Benešovi, vyvíjel by se vztah těchto dvou států zcela jistě mírovou a idealistickou spoluprací.

Neville Chamberlain a Édouard Daladier, ministerští předsedové Velké Británie a Francie, byli demokraticky zvolení představitelé, kteří zažili hrůzy první světové války, a proto se další podobné zkušenosti chtěli rozhodně vyhnout. Oba dva byli pro spolupráci mezi národy, například v rámci Společnosti národů. Byli idealisté.

Adolf Hitler byl naproti tomu člověk s nižším vzděláním a s extrémními názory. Rasy lidí rozdělával, jako v potravinovém řetězci zvířat, na výše a níže postavené, na ty, co jsou předurčeny vládnout a ty, co jsou předurčeny být ovládány. Nordickou rasu, respektive německý národ, bral jako nejlepší druh lidí, který je předurčený vládnout všem. Jeho názory se spíše řídily přirozenými pudy než-li vzděláním. Ve zvířecí říši je běžné, že pokud je některý živočich malý, zraněný nebo starý, stává se automaticky kořistí jiného. Stejný názor aplikoval i na lidi. Nemohoucí a postižení měli být likvidováni, aby nezabírali místo a potravu pro silnější a zdravé druhy. Hitlerovi navíc chyběla jakákoli morálka. Je tedy logické, že vnímal mezinárodní vztahy podobně jako vnímal své lidské protějšky. Své extrémní názory mohl přenést do mezinárodních vztahů díky tomu, že ve svých rukách koncentroval veškerou státní moc. Německo byl Hitler, Hitlerovo bylo Německo. Každý jiný stát měl podle něj právo na existenci jen tehdy, dokázal-li si ji ubránit. S ostatními neměl slitování. Na vztah dvou států podobných Německu by se tedy nejlépe aplikovala realistická teorie.

Chování států v rámci mezinárodních vztahů před druhou světovou válkou lze vysvětlit na následujícím zobecňujícím příkladu. V pracovním týmu se sejdou lidé, kteří pracují na stejném projektu a kterým není lhostejný výsledek, proto spolupracují (altruisté). Mezi nimi se ale vyskytne tzv. „sobec“, kterému nejde o společný projekt, ale pouze o vlastní prospěch. Tento sobec, pokud není rozpoznán, získává obrovskou výhodu. Dokáže odhadnout chování ostatních. Ostatní jeho chování momentálně odhadnout nedokáží, a předpokládají, že je to člověk smýšlející

jako oni. Sobec pak může zneužít ve svůj prospěch výsledky práce svých kolegů, protože nikdo nepředpokládá, že by se tak zachoval, tudíž nevzniknou žádná opatření, aby tomuto bylo zabráněno. Ve skupině altruistů získá sobec nejvíce. Jedinou možností, jak zabránit negativním důsledkům, je sobce ze společnosti vyloučit, nebo se stát také sobcem, ochránit výsledky své práce, nikomu nedůvěřovat a raději nespolupracovat, aby si nikdo nemohl přivlastnit výsledky práce druhých.¹¹

Hitler tím, že se choval realisticky, získal výhodu nad svými protivníky, lehce odhadl, jak se zachovají. Idealisté Beneš, Chamberlain a Daladier tedy nejdříve museli odhadnout, že Hitler hraje podle jiných pravidel, že nerespektuje Společnost národů a že nemá morální zábrany. V idealismu spolu státy spolupracují a vzájemně si důvěřují. Hitler ale tuto důvěru využíval ve svůj prospěch. Měl své plány stát se světovládcem a začal zbrojit. Idealisté opojeni mírem v poválečné Evropě ale nevěřili, že by Hitler mohl mít válečné úmysly.

Jediný Beneš si byl dobře vědom, jaké má Hitler plány. Ačkoliv byl zarytý idealista, věděl, že se musí idealismu ve vztahu k Německu vzdát. Nemohl čekat, že Hitler bude hrát podle jeho pravidel, musel tedy hrát podle Hitlerových. Dal příkaz modernizovat armádu, vybudovat opevnění, a snažil se vyvážit rostoucí mocenský vzestup Německa uzavřením spojenecké smlouvy se Sovětským svazem. Vysloužil si tak nemalou kritiku ve vlastní zemi i u západních demokracií za to, že podporuje další válečné zbrojení. Musel se tedy zdánlivě stát „sobcem“, když ostatní státníci odmítli vyloučit uzurpátora Hitlera ze svého středu.

Nejen Beneš, ale i Chamberlain a Daladier odhalili, že Hitlera nemá zrovna čisté úmysly. Byla to však hrdost, která pramenila z velmocenského postavení jejich zemí, co jim znemožnila změnit politiku vůči Německu. Oba jakožto představitelé velmocí necítily obavy. Jejich národy byly totiž podle nich dost silné a už jednou dokázaly Německo porazit. Politika idealistů vůči realistovi Hitlerovi dostala později jméno appeasement.

Mohlo by se zdát, že střet národů v předválečné Evropě byl střetem ideologií. Na jedné straně nacismus s fašismem proti demokracii na straně druhé. Tato teorie

11 Model altruista – sobec, někdy též nazývaný holubice – jestřáb, popisuje vzorce chování vzniklé evolučním vývojem. Modely a jednotlivé strategie aktérů se studují pomocí matematického aparátu teorie her. V České republice se chováním jedinců ve společnosti zabývají například evoluční biologové na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, viz např. FLEGR, Jaroslav, *Evoluční biologie*, Praha 2005, s. 307-315.

však má značné trhliny. Především nedokáže vysvětlit, proč se Hitler snažil o spojeneckou smlouvu s Velkou Británií. Též selhává při objasnění událostí 15. března 1939 a obsazení zbylého Česko-Slovenska. I tamější byl totiž postaven na nedemokratické ideologii, navíc se česko-slovenská vláda snažila plně vyhovět všem požadavkům přicházejícím z Říše. Hitler se za ideologii schovával, snažil se ji využít k poštvání ostatních národů proti komunistickému Sovětskému svazu. Svě ideologické partnery využíval pouze k vlastním cílům. V budoucnu by šla, stejně jako v případě Česko-Slovenska, ideologie stranou.

Mezinárodní vztahy před druhou světovou válkou je tedy třeba analyzovat na základě realistické koncepce. Československo se snažilo vyvažovat moc Německa spojenectvím s Francií a Sovětským svazem. Pro Francii bylo spojenectví s Československem také životně důležité. Francie tehdy měla zhruba polovinu obyvatel Německa a zaostala za Německem v investování do rozšíření a modernizace armády. Francie si byla plně vědoma, že Německo lze, v případné válce, porazit pouze bojem na dvou frontách. Bylo všeobecně známo, že během války by tehdy nebylo možné letecky zasáhnout Berlín přímo z francouzského území, zatímco z Československého území to tehdy problém nebyl. Do posledního okamžiku se proto Francie zdráhala část strategického československého území vydat. Nakonec však ustoupila po ujištění, že se při případném napadení zbylého Československa bude vojensky angažovat i Velká Británie.

Francie sice opustila spojení, rovnováhu sil však formálně nenarušila. Tu narušila až Velká Británie tvrzením, že kvůli malému státečku ve střední Evropě do války rozhodně nepůjde. Velká Británie nepovažovala anexi malé země za hrozbu pro udržení status quo v Evropě. Narušení rovnováhy sil pro Británii totiž vzniklo až po napadení Polska Německem.¹²

12 Mocenskou rovnováhou před druhou světovou válkou se zabývá například Henry Kissinger v díle „Umění diplomacie“, viz KISSINGER, Henry, Umění diplomacie, Praha 1997, s. 303-334.

Kapitola 2

Výchozí pozice česko-slovenské zahraniční politiky: Mnichovská dohoda a cesta k ní

Hitler se dostal k moci 30. ledna 1933 a ihned se začal snažit o opětovné uznání Německa jako světové velmoci. Svým jednáním však narušil rovnováhu moci ve střední Evropě, což neznepokojovalo pouze tehdejší Československo, jako bezprostředního souseda, ale i Francii. Za účelem oslabení vlivu Německa sice uzavřely Francie a Československo již v roce 1924 spojeneckou smlouvu, ale ani to neodradilo Hitlera od dalších plánů podmanit si středoevropský prostor, a dále pokračoval v modernizaci a rozšiřování německé armády. Československo na nárůst vlivu Německa reagovalo v roce 1935 uzavřením další spojenecké smlouvy¹³, tentokrát se Sovětským svazem, jehož síla a velikost se měla stát účinnou psychologickou hrází proti případným výbojům Říše do střední Evropy.

Hitler však nepovažoval Sovětský svaz za hrozbu. Byl si vědom zastaralosti a neorganizovanosti jeho armády, zvláště po Stalinových čistkách, které proběhly koncem 30. let ve velení sovětské armády. Československo se ale muselo spokojit se spojenectvím alespoň tohoto papírového obra, neboť v celé Evropě již neexistoval stát, který by byl ochoten postavit se proti Německu. Ostatní tradiční spojenci Československa po první světové válce, tedy státy Malé dohody Rumunsko a Jugoslávie necítili ohrožení ze strany Německa, spíše ze strany Maďarska, což se v případě Jugoslávie ukázalo jako chybný kalkul, neboť byla později za války Německem okupována.

¹³ Závazky vzniklé ze smlouvy se Sovětským svazem byly vázány na předchozí splnění svých závazků Francií.

Konečným cílem Hitlerovy zahraniční politiky nebylo samozřejmě jen dobytí Československa. Ovládnutí Československa byl pouze nástroj vedoucí ke konečnému cíli, kterým se mělo stát dobytí ruského území a jeho kolonizace Němci. Hitler vše detailně popsal ve svém díle „Mein Kampf“ již v roce 1924, což znamená, že se nejen vrcholní politici všech zemí mohli seznámit s plány Hitlera ještě před tím, než je začal naplňovat. Tyto plány se jim však nejspíš zdály natolik nerealistické, že je ignorovali ke škodě mnoha milionů lidí, kteří ve válce trpěli a umírali.

K ovládnutí Československa vedlo Hitlera nejen jeho možné využití pro vedení další války, ale i získání „Lebensraumu“, neboli životního prostoru pro německý národ ve střední Evropě. Plán počítal s předchozím obsazením Rakouska, což by pomohlo vyvíjet větší tlak na Československo, neboť by bylo ještě více vklíněno do Říše. Konečné plány pro získání „Lebensraumu“ ve střední Evropě počítaly s nuceným vystěhováním 2 milionů lidí z Československa a 1 milionu z Rakouska, a také získáním dodatečných zásob potravin pro 5 až 6 milionů lidí. Zároveň by mohlo Německo postavit nové armády čítající asi 20 divizí, které by nacistům posloužily k dalším útočným krokům.¹⁴

Bezprostředně po „anšlusu“ Rakouska dalo Německo československé vládě falešnou záruku, že republiku nenapadne, ale již o měsíc později, 21. dubna 1938, se němečtí představitelé sešli, aby připravili útok na Československo.¹⁵ V úvahu přicházely dvě možnosti. První možnost byla, že by Německo zahájilo svůj útok až po období diplomatických sporů, které se měly stát vážnějšími, a tím odůvodnit válku. Druhá možnost spočívala ve vyvolání incidentu, který by poskytl záminku k bleskové válce.¹⁶ Útok na Československo neměl podle dohody začít později než 1. října 1938, přičemž se počítalo s tím, že odpor bude zlomen bleskovou válkou,

14 ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces: hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu, Praha 1946, s. 21.

15 Plán přepadení Československa byla pro německé vnitropolitické potřeby označována jako „Fall Grün“, na rozdíl od „Fall Rot“, což byl termín označující plán napadení Francie. „Fall Grün“ vznikl již ke konci roku 1937 a byl později různými směrnici upřesňován a upravován podle aktuální mezinárodní situace.

16 Tímto incidentem se mohlo stát například zavraždění německého vyslance v Praze, viz Stručný záznam rozhovoru Hitlera s Keitelem o zásadách plánu „GRÜN“ z 21. dubna 1938, viz ŠNEJDÁREK, Antonín (ed.), Druhá světová válka v dokumentech a fotografiích, díl 1, Praha 1968, s. 78; ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 248; SCHELLE, Karel (ed.), Československé dějiny státu a práva v dokumentech, díl 5, Brno 1993, s. 9.

která by nesměla trvat déle než čtyři dny. To by svět postavilo před hotovou věc a byl by vyloučen odpor zvenčí.¹⁷

Na schůzce vrchních německých představitelů 5. listopadu 1937 Hitler prohlásil, že cílem německé politiky je bezpečnost, zachování a zvětšení německého národa. To mělo probíhat rozšířením životního prostoru, respektive dobýváním zemědělsky užitečného prostoru, přičemž Německo nemuselo následovat vzor tehdejších koloniálních velmocí. Mohlo hledat území dodávající suroviny v okolí Říše, to znamená v prostoru střední Evropy. Zde by podle Hitlera mohlo být dosaženo největších zisků za nejmenší cenu. Akce musela být zahájena před lety 1943-45, neboť po tomto období by již moderně vyzbrojená armáda začala zastarávat, v Německu by se začaly projevovat potravinové nedostatky a krize, a předvídání německého úderu by v dotčených zemích vyvolávala protiopatření, která by narůstala geometrickou řadou. V každém případě mělo jako první na řadu přijít Československo a Rakousko. Akce však měla být vedena pouze za předpokladu, že by francouzská armáda byla zaměstnána jinou válkou nebo by měla jiné starosti, způsobené například sociálním neklidem ve Francii či vyvoláním občanské války. Další na řad měly přijít být Polsko a Rusko, ale opět jen při neschopnosti Francie zasáhnout a nyní i při neutralitě Británie. Jak již bylo zmíněno, zisk československého a rakouského území by byl pro Německo velkým přínosem, a to činilo z těchto dvou států nejbezprostřednější a nejdůležitější cíle německé expanze.¹⁸

Hitler se ale rozhodl, že předtím, než by přikročil k vojenské akci, využije nejdříve německy mluvící obyvatelstvo v českých zemích a s jeho pomocí rozbije a oslabí Československo. Úkol to byl na první pohled nesnadný, protože si Hitler musel uvědomovat, že ačkoliv bylo německé obyvatelstvo v Čechách hodně postiženo hospodářskou krizí, přesto se mělo momentálně lépe než obyvatelstvo v Německu. Jedinou možností tedy bylo zahájit silnou propagandistickou kampaň proti Československu, která by vyvolala nenávist německy mluvících obyvatel proti Čechům a která by jim zároveň ukázala, že by se v Říši mohli mít lépe. K tomuto účelu si na české straně vybral jediného možného kandidáta: Konráda Henleina, předsedu sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei - SdP).

¹⁷ ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 22.

¹⁸ Poznámky o konferenci v říšském kancléřství z 5. listopadu 1937, viz SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 4-7; ŠNEJDÁREK, Druhá světová válka, díl 1, s. 60-67.

Henlein se 28. března 1938 sešel s Hitlerem a měl s ním tříhodinový rozhovor, ve kterém Hitler projevil Henleinovi naprostou důvěru. Henlein se s Hitlerem dohodl na postupu, který by na československou vládu kladl takové požadavky, aby nemohly být nikdy uspokojeny.¹⁹

O měsíc později přišel Henlein na československou vládu s osmi požadavky (též nazýváno „Karlovarský program“). Henlein mimo jiné požadoval vymezení a uznání sudetoněmeckého území včetně vybudování německé samosprávy na tomto území. V německé oblasti by podle požadavků měli působit pouze Němci jakožto veřejní zaměstnanci. Němcům by měla být dána svoboda, aby se mohli přihlásit k německému národu a k německému světovému názoru.²⁰

Je zcela logické, že tyto požadavky byly pro československou vládu nepřijatelné. Na sudetoněmeckém území by vznikla autonomní oblast, kterou by spravovali lidé loajální Německu. Vyhlášení autonomie by vedlo k ovládnutí území Konrádem Henleinem a jeho sudetoněmeckou stranou, a vážně by ohrozilo soudržnost Československa, neboť ani Slováci se netajili tím, že by si autonomii v duchu Pittsburské dohody také zasloužili. Kdyby československá vláda ztratila kontrolu nad sudetoněmeckým územím, tak by jistě nebyl pro Henleina problém vyvolat na území plebiscit o připojení Sudet k Říši. Hitler by tak dostal část toho, co chtěl, mírovou a v očích západních demokracií i legální cestou, bez jediného padlého německého vojáka.

Československá vláda se musela sudetoněmeckou otázkou zabývat, nutila ji k tomu především Velká Británie. Vláda si byla vědoma napojení a úzké spolupráce SdP a Henleina s Berlínem, proto nebrala SdP jako vhodného kandidáta pro jednání. Neměla ale jinou možnost. Splynutí jiných dvou německých vládních stran v Československu s SdP totiž udělalo vládní politice vůči sudetským Němcům čáru přes rozpočet. Henlein se svou stranou se stali jedinými politickými představiteli sudetských Němců a vláda tak byla nucena jednat právě s nimi.²¹

19 Záznam o poradě K. Henleina a K. H. Franka u Hitlera z 28. března 1938, viz ŠNEJDÁREK, Druhá světová válka, díl 1, s. 75; SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 8; VESELÝ, Zdeněk (ed.), Československá zahraniční politika 1914 – 1945 (Dokumenty), Praha 2000, s. 172-173.

20 Osm požadavků Konráda Henleina formulovaných v Karlových Varech 24. dubna 1938, viz SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 10.

21 ČELOVSKÝ, Bořivoj, Mnichovská dohoda 1938, Šenov 1999, s. 139.

Období května 1938 proběhlo ve znamení přetahování Henleina a československé vlády o přízeň Velké Británie. Henlein s požehnáním Berlína navštívil Londýn, kde se setkal s britským ministrem zahraničí lordem Halifaxem a loboval u něj ve prospěch své věci. Vláda v Praze se naopak snažila přesvědčit Londýn, že sudetoněmecká krize je součástí Hitlerovy zahraniční politiky. Nakonec ale rozhodl strach o vlastní mocenské postavení v řadách britské aristokracie. Příslušníci britských aristokratických kruhů a britského kapitálu viděli v Hitlerově Německu především hráz proti bolševismu. Smýšlení těchto vlivných kruhů působilo ve výsledku negativně na britskou zahraniční politiku, která začala stranit spíše Německu.²² Velká Británie se v žádném případě nechtěla nechat zatáhnout do války, proto od počátku podporovala jakékoli mírové řešení situace, byť by bylo zcela nevýhodné pro tu či onu stranu.

Vzhledem ke stále se zhoršující situaci se československá vláda rozhodla vyhlásit 20. května 1938 částečnou mobilizaci. Povolala celý jeden armádní ročník, což odpovídalo zhruba 180-ti tisícům mužů. Toto opatření učinila vláda v reakci na přesun vojsk z německé strany k československým hranicím. Československá tajná služba totiž získala informace, že se například v Sasku shromáždilo 8-10 německých divizí, což by odpovídalo síle zhruba 120-150 tisíc mužů. Z německé strany se ale po válce nedochovaly žádné dokumenty, které by naznačovaly, že by Hitler plánoval útok na Československo již onen dramatický 21. do 22. května 1938. Dokumenty sice potvrzují určitý pohyb německých vojenských oddílů v Sasku, Slezsku a Dolních Rakousích, ale nelze prokázat, že by tento pohyb byl koordinovaný za účelem napadení Československa. Proto se dnes mezi historiky objevuje názor, že šlo zejména o snahu československé vlády předvést Německu demonstraci síly. Tehdejší napjatá situace však mohla opravdu vyvolat pocit bezprostředního ohrožení.²³

Informace, které daly podnět k mobilizaci, se ale ukázaly jako falešné, a pravděpodobně byly podstrčeny Willi Langemu, tajnému agentovi s krycím jménem D-14, který je následně předal československé tajné službě. Jedna teorie tvrdí, že falešné informace byly od Sovětského svazu, který se údajně snažil eskalovat

22 BENEŠ, Edvard, Mnichovské dny, Praha 2003, s. 80-103; ČELOVSKÝ, Mnichovská dohoda, s. 162-163.

23 ČELOVSKÝ, Mnichovská dohoda, s. 173-181.

konflikt v Evropě. Tato teorie ale nebyla potvrzena. Druhým vysvětlením je, že informace podstrčili samotní Němci, aby prozkoumali reakci nejen československé, ale i britské a francouzské vlády.²⁴

Pokud by však Hitler skutečně plánoval vojenskou akci, a československá mobilizace by mu jí překazila, pak by určitě v této chvíli vypadal jako poražený. Je však nutné připomenout, že podle závěrů porady německých představitelů z 21. dubna 1938 mělo být Československo rozdrčeno bleskovou německou akcí na základě vyvolaného incidentu. Těžko by obhájil, že šlo o náhodný incident, kdyby těsně před ním probíhal přesun vojsk. Pohyb vojsk by tedy musel probíhat zcela tajně, aby Československo ani západní velmoci neměly žádné podezření.

Hitler přepracoval pokyny pro přepadení Československa. Nové směrnice vznikly 30. května 1938. Nejednalo se ale o žádnou velkou změnu oproti těm z 21. dubna 1938, spíše zde byly detailněji rozpracovány úlohy jednotlivých vojenských složek při vojenské akci. Zásadní ale je, že v úvodu směrnice bylo Hitlerovo prohlášení, že jeho rozhodnutí zničit Československo je neměnné, a že se tak stane v blízké budoucnosti.²⁵

O měsíc a půl později došlo k dalším pohybům německého vojska směrem k československým hranicím. Je zřejmé, že o připravované vojenské akci musela vědět i Henleinova sudetoněmecká strana, protože v létě 1938 zpracovala dokument nazvaný „Grundplanung O.A.“, ve kterém, kromě směrnic o plánovaném politickém postupu proti československé vládě, byly zmínky o akcích, které se měly být provedeny při vpádu německých vojsk. Dokument dále pravil, že cílem sudetoněmecké politiky je zničení československého státu a germanizace českého národa.²⁶

Velká Británie ale nechtěla v žádném případě jít kvůli Československu do války. Preferovala pro udržení míru nutnost co nejvíce vyhovět Henleinovým požadavkům.

24 KOKOŠKA, Stanislav, Několik poznámek k československé částečné mobilizaci v květnu 1938, in: Pocta profesoru Janu Kuklíkovi, Praha 2000, s. 99-110.

25 Hitlerovy směrnice k plánu „GRÜN“ z 30. května 1938, viz ŠNEJDÁREK, Druhá světová válka, díl 1, s. 81-84; SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 22-24; ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 256-259.

26 Autorem dokumentu byl K. H. Frank, sudetský Němec, který se netajil svým odporem vůči Čechům. Své plány germanizace českého národa mohl realizovat po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, kdy se K. H. Frank stal státním tajemníkem úřadu říšského protektora, viz OLIVOVÁ, Věra, Dějiny první republiky, Praha 2000, s. 242.

V tomto ohledu jednala na dvou frontách. Snažila se přesvědčit československou vládu o nezbytnosti ústupků a na francouzskou vládu vyvíjela nátlak, aby zrušila spojeneckou smlouvu s Československem, pokud by nebylo Henleinovým požadavkům vyhověno.²⁷ Britský postoj československou vládu paralyzoval.

Aby britská vláda ospravedlnila svůj postup, rozhodla se vyslat do Československa lorda Waltera Runcimana, aby zmapoval vzniklou situaci a stal se prostředníkem jednání mezi československou vládou a SdP. Na základě předpokladu, že Runcimanova konečná zpráva nebude objektivní, dokonce že bude cíleně ovlivňována vykonstruovanými srdcervoucími příběhy sudetských Němců, kteří trpí pod československou nadvládou, se Beneš rozhodl odmítnout přijetí lorda Runcimana s odůvodněním, že se jedná o zásah do suverenity nezávislého státu. Své rozhodnutí byl však nucen změnit pod pohrůzkou, že britská vláda zveřejní v novinách svůj zájem situaci řešit, ale že odmítavý postoj prezidenta Beneše mírové řešení znemožňuje. Runcimanova mise sice měla zprostředkovat jednání mezi československou vládou a sudetoněmeckou stranou, hlavním úkolem ale bylo přesvědčit československou vládu, že jediné možné řešení spočívá v přijetí Henleinových karlovarských požadavků.²⁸

Beneš byl pod tímto nátlakem nucen dohodnout se s Henleinem, a proto 30. srpna 1938 vypracoval tzv. „třetí plán“²⁹, který sice přijal karlovarské požadavky, podle Runcimana a SdP byl však tento plán nedostatečný. Proto jimi byl odmítnut. 5. září 1938 přišel Beneš s „čtvrtým plánem“. Ten plně vyhovoval karlovarským požadavkům a proto jej Runciman přijal. Sudetoněmecké straně však nešlo o autonomii, ale o připojení území k Říši, proto plán odmítla a dále stupňovala své požadavky. Jednání nakonec ztroskotala bez jakéhokoli výsledku. Runciman odeslal 21. září 1938 Chamberlainovi detailní zprávu o průběhu svého působení v Československu. Ve zprávě sice přičetl odpovědnost za konečné rozbití jednání Henleinovi a Frankovi, přesto byl přesvědčen, že postoupení československého území je jediným možným řešením situace.³⁰

27 OLIVOVÁ, Dějiny první republiky, s. 242-243.

28 BENEŠ, Edvard, Mnichovské dny, s. 171-237; OLIVOVÁ, Dějiny první republiky, s. 247-248.

29 Jak první, tak druhý plán vyrovnání Československa s německou menšinou vznikly před začátkem Runcimanovy mise a oba byly Henleinem odmítnuty.

30 Lord Runciman ministerskému předsedovi z 21. září 1938, viz SLÁDEK, Milan, Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu, Praha 2002, s. 170-177.

Září 1938 proběhlo ve znamení zvýšeného mezinárodního napětí. Všechny ústupky učiněné československou vládou nevedly k usmíření Hitlerova postoje. Situace dospěla dokonce tak daleko, že donutila Chamberlaina jednat s Hitlerem osobně v „Orlím hnízdě“ v Berchtesgadenu 15. září 1938. Na toto jednání se Chamberlain musel vydat letadlem, ačkoliv se létání bál.

Rozhovor Chamberlaina s Hitlerem se nesl v duchu vyjasňování vlastních postojů. Hitler řekl, že na německých hranicích žije 10 miliónů Němců, a že on má zájem o 3 milióny těch československých. Ti podle něj patří do Říše, neboť podle jeho přesvědčení by německý národ měl pokud možno tvořit jeden celek. Chamberlain se dotázal, zda-li je to vše, co si Hitler přeje a zda-li by nechal Československo na pokoji, kdyby mu bylo vyhověno. Na to Hitler odpověděl, že pokud by se odtrhla i maďarská, polská a slovenská menšina, pak by se o to malé, co zbyde, již nezajímal. Chamberlain se pak dotázal, co by udělal s Čechy a Slováky, kteří by zůstali na odstoupeném území a s Němci, kteří by zbyli v Československu. Hitler odpověděl, že by mohla být provedena výměna obyvatel, ale i že by menšiny mohly zůstat na území za cenu přiměřených záruk. Chamberlain řekl, že nemá námitek proti oddělení sudetských Němců od Československa. Hitler na závěr dodal, že by zcela určitě zmírnilo vážnost situace, kdyby československá vláda odvolala svou státní policii ze sudetoněmeckých okresů, kdyby nařídila svým vojákům, aby nevycházeli z kasáren, a kdyby odvolala mobilizaci. Na to Chamberlain odpověděl, že se pokusí udělat, co je v jeho silách.³¹ Snaha o zrušení mobilizace byl dobrý diplomatický pokus o vojenské oslabení Československa. Hitler totiž naplánoval přepadení Československa mezi 28. a 30. zářím 1938 a demobilizace by mu značně ulehčila práci.

Hitler také při rozmluvě s Chamberlainem odkazoval na 300 sudetských Němců, kteří byli ten den údajně zabiti. Poukazoval na časté nepokoje v Československu a také, že mu nezbývá než jednat, když se Němci „...hrnou přes hranici, protože jsou jejich domovy páleny“. Tyto nepokoje a incidenty však vyvolával Hitler sám. Dokazuje to mimo jiné i zpráva o poradě Hitlera s podplukovníkem Koechlingem o organizaci teroristické organizace Sudetoněmecký Freikorps. Tato organizace měla

31 Chamberlainův záznam o rozhovoru s Hitlerem v Berchtesgadenu 15. září 1938, viz SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 34-37.

být podle záznamu vyzbrojena rakouskými zbraněmi a za cíl měla „ochránit sudetské Němce a udržovat nepokoje a srážky“³².

Po návštěvě Chamberlaina v Berchtesgaden se o tři dny později sešli představitelé Velké Británie a Francie v Londýně, aby na základě získaných informací probrali další postup. Situace byla o to napjatější, že se československá vláda rozhodla k další mobilizaci, vzhledem k informacím, které naznačovaly bezprostřední německý útok. Na počátku londýnského jednání si byly obě strany vědomy, že přiznání práva na sebeurčení sudetským Němcům povede ke zničení Československa Hitlerem. Daladier vyslovil, že se Francie cítí být stále spojena s Československem smlouvou, kterou uzavřel Aristide Briand v roce 1925³³, a že tuto smlouvu hodlá dodržet. Kdyby Francie ustoupila německému ultimátu, vznikl by precedens, který by Německu umožnil vznést další požadavky, na základě opětovných ústupků ze strany západních demokracií. Chamberlain byl ale přesvědčen o jediném možném řešení situace, a proto tlačil na francouzskou vládu, aby změnila svůj postoj. Daladier nakonec připustil, že by byl ochoten doporučit československé vládě, aby se vzdala části území, ale pouze pod podmínkou, že by okleštěnému Československu byly poskytnuty mezinárodní záruky hranic ze strany zúčastněných mocností, hlavně Velké Británie. Chamberlain se však záměrně vyhýbal odpovědi na tento návrh. Nakonec připustil možnost poskytnutí záruk Velkou Británií, ale pouze za předpokladu, že by se československá vláda řídila radami britské vlády, a pokud ne, záruka by zanikla. V závěru jednání vypukly dohady nad zněním textu nóty, kterou předají československé vládě. Ta nakonec vycházela především z britského návrhu řešení situace.³⁴

Francie se tedy spokojila s oslabením Československa výměnou za záruku, že v případě napadení zbytku republiky by šla do války po boku Francie i Velká Británie. Pokud by však Beneš odmítl toto řešení, byla Francie i nadále ochotna řídit se ustanoveními spojenecké smlouvy.

32 Zpráva o poradě Adolfa Hitlera s podplukovníkem Koechlingem o organizaci, činnosti a vyzbrojení teroristické organizace Sudetoněmecký Freikorps z Obersalzbergu 18. září 1938, viz SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 40.

33 Daladier se zde odkazoval na garanční smlouvu z roku 1925. Existovala ale i smlouva o přátelství a spojení, která byla uzavřena v roce 1924.

34 Záznam o britsko-francouzských jednáních v Londýně z 18. září 1938, viz SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 45-48.

O den později byla československé vládě odeslána britsko-francouzská nota, ve které stálo, že k zachování míru a ochrany životních zájmů Československa musí být okresy s více než 50-ti procenty německy mluvícího obyvatelstva odstoupeny Říši, přičemž tohoto odstoupení mělo být dosaženo buď přímo nebo plebiscitem. Vláda Velké Británie by pak poskytla Československu záruky proti nevyprovokovanému útoku.³⁵

Druhý den odpověděla československá vláda, že navržené řešení by nevedlo k cílům, které vlády Francie a Velké Británie sledovaly, tedy k udržení míru. Vláda argumentovala tím, že by se mnoho sudetských Němců vysídlilo zpět z Říše do „demokratického ovzduší“ Československa a vznikly by nové národnostní spory. Oslabením Československa by byla narušena rovnováha sil ve střední Evropě. V odpovědi dále stálo, že by se územní spory měly řešit podle arbitrážní smlouvy s Německem z 16. října 1926, kterou oba státy, Československo a Hitlerovské Německo, dosud respektovali.³⁶ Vláda tím de facto notu odmítla.

V další, tentokrát tajné korespondenci, však ministerský předseda Milan Hodža definoval, za jakých okolností by vláda notu přijala. Přijala by ji, pokud by cítila, že Francie své závazky vůči Československu nedodrží a také pokud by britsko-francouzská nota byla formulována jako britsko-francouzské ultimátum.³⁷

Na schůzi ministerské rady 21. září 1938 pak Hodža učinil prohlášení, že nevěří v pomoc Francie při případném napadení, což podložil vyjádřením reprezentantů francouzské armády, že závazek vojenské pomoci Československu fakticky nemohou splnit. Dále pak prohlásil, že přišly nové demarše, ve kterých stojí, že kdyby Československo neodpovědělo na britsko-francouzskou notu kladně, nemohla by Velká Británie zodpovídat za následky. Podle Beneše byly prý demarše vzhledem k použitému tónu a k obsahu ultimátem. V další části projevu pak Hodža obhajoval záruky, které chtěly západní demokracie Československu poskytnout.³⁸

Z uvedeného projevu vyplývá, že Hodža chtěl, aby Československo odstoupilo požadované oblasti, a navíc se snažil o nutnosti odstoupení přesvědčit i ostatní

35 Britsko-francouzská nota předložená československé vládě 19. září 1938, viz ŠNEJDÁREK, Druhá světová válka, díl 1, s. 88-89; SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 59-60.

36 Odpověď československé vlády na britsko-francouzskou notu, viz SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 61-62.

37 Tamtéž, s. 63.

38 Protokol o mimořádné schůzi vlády z 21. září 1938, viz tamtéž, s. 67-69.

ministry. Lze však těžko odhadnout, jaké zájmy tím sledoval. Kdyby vláda nótu odmítla, mohla by být západními demokraciemi a jejich veřejnými míněními vnímána jako viník současného krizového stavu. Přijetím nóty by se ale československá vláda očistila před československým veřejným míněním, neboť by mohla odpovědnost za rozdělení republiky svést na západní velmoci. Výsledkem bylo, že vláda nakonec učinila prohlášení, ve kterém britsko-francouzskou nótu přijala.³⁹

S tímto trumfem v ruce odjel Chamberlain 22. září 1938 do Německa znovu jednat s Hitlerem, tentokrát do Godesbergu. Chamberlain seznámil Hitlera se svou představou řešení konfliktu, jak se na ní dohodl s představiteli Francie v Londýně. Hitler ale tento návrh odmítl a požadoval respektování práva na sebeurčení i pro jiné národy žijící v Československu. Teprve potom by prý možná i uvažoval o poskytnutí záruk „novému“ Československu. Aby dokázal, jak je situace v Československu pro sudetské Němce nesnesitelná, začal si vymýšlet příběhy o liduprázdných vesnicích, které německé obyvatelstvo opustilo před smyšleným terorem československé vlády. Spoléhal na to, že Chamberlain v Československu nikdy nebyl, a tudíž si nemohl udělat obrázek o tamní situaci. Hitler požadoval okamžité zabránění území německou armádou podle svých map s jazykovým rozdělením, a poté vyhlášení plebiscitu na těchto územích, přičemž v plebiscitu by mělo oprávnění hlasovat dalších 800 tisíc Němců, kteří údajně uprchli do Německa, Rakouska a zámoří. S dalším hovorem Hitler už jen zvyšoval hlas a stále opakoval nutnost vojensky zasáhnout co nejdříve.⁴⁰

Jednání pokračovalo i druhý den. Hitler na něm předložil své memorandum, které v šesti bodech obsahovalo požadavky německé vlády. Těchto šest bodů se pak stalo základem pro text Mnichovské dohody z 29., respektive 30. září 1938, přičemž oba dva texty se liší pouze ve formulacích, nikoliv v obsahu. Když si Chamberlain memorandum přečetl, označil ho za ultimátum a chtěl dokonce jednání opustit. Hitler a Ribbentrop museli zmírnit tón memoranda a poskytnout ujištění, že zatím nepoužijí vojenské síly. Chamberlain se pak zavázal, že tyto německé „návrhy“ včetně map předá československé vládě.⁴¹

39 OLIVOVÁ, Dějiny první republiky, s. 263-266.

40 Poznámky o rozhovoru mezi Chamberlainem a Hitlerem v Godesbergu 22. září 1938, viz SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 82-89.

41 Poznámky o rozhovoru mezi Chamberlainem a Hitlerem v Godesbergu 23. září 1938, viz tamtéž, s. 97-104.

Představitelé Británie a Francie se poté znovu sešli v Londýně, aby spolu probrali německé memorandum. Daladier, mluvící za celou francouzskou vládu, odmítl memorandum, zvláště pak pasáže o plebiscitu. Dodal, že podle map si Hitler klade nárok také na území, kde žije jen minimum Němců, a které je ze strategického hlediska důležité k propojení Čech se Slovenskem a k obraně republiky. To mu prý dává právo domnívat se, že Hitlerovi nejde jen o nárok sudetských Němců na sebeurčení, ale hlavně o co největší zmrzačení Československa, aby pak mohl zbytek území lehce obsadit. Navrhl návrat od memoranda k britsko-francouzským návrhům z 18. září 1938. Chamberlain odvětil, že Hitler považuje memorandum za definitivní a že v případě odmítnutí zahájí vojenskou operaci. Daladier k tomu dodal, že v tom případě Francie splní své závazky vůči Československu a že už teď pochoduje milion francouzských vojáků k německým hranicím.⁴²

Jak již bylo řečeno, Chamberlain nechtěl jít kvůli malému státečku ve střední Evropě do války. Proto se všemožně snažil odvrátit Francii od poskytnutí pomoci Československu a také se snažil vyvíjet nátlak na československou vládu, aby přijala německé memorandum. 27. září 1938 odpoledne byl Benešovi předán Chamberlainův vzkaz, který potvrzoval Hitlerův záměr přepadnout Československo 28. září 1938 ve 14:00. Beneš ale stále odmítal přijmout Hitlerovo godesberské memorandum a československý národ byl připraven čelit útoku se zbraní v ruce. Vše nasvědčovalo tomu, že válce již nelze zabránit.⁴³

Hrozba války tedy byla velmi reálná. Chamberlain učinil poslední pokus o zachování míru. Nabídl, že přijede osobně do Berlína na další jednání s Hitlerem. Nakonec se zástupci Británie, Francie, Německa a Itálie dohodli, že se sejdou 29. září 1938 v Mnichově. Tento krok byl veřejným míněním západních demokracií přijat s radostí, neboť existovala zdánlivá šance, že by krize mohla být zažehnána. Hitler odsunul svůj plán napadení Československa o 24 hodin, protože stále doufal, že by mohl vše získat bez jediného padlého německého vojáka. Prosadil ale požadavek, aby jednání bylo vedeno bez československých představitelů. Základem

42 Záznam o britsko-francouzských rozhovorech z 25. a 26. září 1938, viz SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 130-140.

43 OLIVOVÁ, Dějiny první republiky, s. 275-278.

jednání byl údajný Mussoliniho návrh, který však připravili nacisté a který byl Mussolinimu ráno v den konference tajně předán.⁴⁴

Konference začala krátce po poledni. Nutno dodat, že chyběl jakýkoliv jednací řád, což se projevovalo tím, že diskuzi nikdo nepředsedal a ani nevedl, tudíž všichni chaoticky mluvili jeden přes druhého. Nakonec se kolem deváté hodiny večerní dohodli na konečném textu. Text byl poté hodinu po půlnoci 30. září 1938 podepsán, nicméně s datem 29. září 1938.⁴⁵

Ze záznamu o průběhu konference vyplývá, že největší zájem na zajištění životaschopnosti nového Československa měl Daladier, který se vyjadřoval téměř ke všem bodům. Chamberlain naproti tomu nejevil příliš zájem jakkoliv diskutovat.⁴⁶

Po skončení konference byl výsledný text dohody přečten nahlas a předán československé delegaci, která čekala v předsálí konferenční místnosti. Na dotaz z československé strany, zda-li se na předloženou dohodu očekává nějaké vyjádření nebo odpověď, bylo odpovězeno, že nikoliv. Pokud by se prý Československo rozhodlo nepodřít se výsledku dohody čtyř velmocí, nemůže očekávat, že se jakákoliv velmoc postaví na jeho stranu v případě války s Německem.⁴⁷

Právem lze tedy Mnichovskou dohodu označit za diktát velmocí. Československé vládě nezbylo reálně nic jiného než se mnichovskému rozhodnutí podrobit. Když už nešlo počítat s vojenskou pomocí Francie a na ní vázanou pomoc Sovětského svazu, neodvážil se žádný z československých představitelů vzít na sebe odpovědnost za izolovanou válku s Německem, která by zcela jistě vedla k vyhlazení velké části národa.

Jako kompenzaci za mnichovské zmrzačení rozhodl britský parlament o poskytnutí finanční půjčky československé vládě ve výši 10 milionů liber, která měla uchránit československé hospodářství před zhroucením. Čerpání této sumy mělo probíhat postupně.⁴⁸

44 OLIVOVÁ, Dějiny první republiky, s. 279-280.

45 ČELOVSKÝ, Mnichovská dohoda, s. 373-374.

46 Záznam o poradě v Mnichově z 29. září 1938, viz ŠNEJDÁREK, Druhá světová válka, díl 1, s. 93-98; SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 141-145.

47 Záznam československého ministerstva zahraničních věcí o pobytu československé delegace v Mnichově, viz ŠNEJDÁREK, Druhá světová válka, díl 1, s. 98-100; SCHELLE, Československé dějiny, díl 5, s. 146-147.

48 GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XV.a, Praha, Litomyšl 2006, s. 124.

Výchozí situace zahraniční politiky druhé republiky tedy nebyla vůbec příznivá. První republika ztratila skoro třetinu své rozlohy a 5 milionů obyvatel. Přišla o své přirozené hranice v podobě hor s dobře vybudovanou obrannou linií. Hospodářsky přišla republika o značnou část průmyslové výroby, včetně těžby strategického hnědého a černého uhlí.⁴⁹ Trh práce a trh s nemovitostmi se hroutil pod náporu uprchlíků z pohraniční oblasti. Zásobování kolabovalo kvůli přerušeným dopravním spojům. Slováci vycítili svou šanci vybudovat si k Čechům nový vztah.

Hlavními úkoly politiky druhé republiky tedy bylo zajistit konsolidaci nově vzniklé republiky, restrukturalizovat hospodářství, ale hlavně zajistit život nově vzniklému útvaru ve střední Evropě. Při existenci silnějších a nenasytých sousedů a při absenci spolehlivého spojence to však byl úkol nadmíru těžký.

49 RATAJ, Jan, O autoritativní národní stát, Praha 1997, s. 11-15; VESELÝ, Zdeněk, Nástin dějin české zahraniční politiky, Praha 2005, s. 53.

Kapitola 3

Autonomistické snahy Slovenska v druhé republice

Emancipační snahy Slovenska se datují již od vzniku samostatného československého státu v roce 1918, kdy Slováci projeví snahu vybudovat si v tomto státoprávním uspořádání větší autonomii. Odvolávali se přitom na Pittsburskou dohodu z 30. května 1918, která de facto rozdělovala Čechy a Slováky jako dva rozdílné národy. Podle dohody měli tyto národy žít v jednom státu, přičemž se předpokládalo, že Slováci by měli vlastní administrativu, sněm a soudy a že úředním jazykem na slovenském území by byla slovenština.⁵⁰

Československá vláda se na druhou stranu odvolávala na druhý dokument, tzv. Martinskou deklaraci z 30. října 1918, která vyjadřovala projev vůle Slováků na Slovensku. Slovenští představitelé v dokumentu uznali, že Slováci a Češi jsou součástí jednoho národa československého.⁵¹

Požadavek na slovenskou autonomii se od vzniku samostatného československého státu v roce 1918 objevil v československém parlamentu třikrát. Ne vždy se však návrh dostal na pořad jednání.

Poprvé to bylo 25. ledna 1922, kdy klub slovenských ľudových poslanců s Andrejem Hlinkou v čele předložil za podpory některých německých poslanců zákon o autonomii Slovenska. Návrh motivovaný Pittsburskou dohodou počítal pouze se společným ministerstvem obrany, zahraničí a prezidentem. Byl to mírumilovný pokus o vyrovnání Čechů a Slováků v jedné republice.

50 Pittsburská dohoda, viz VESELÝ, Československá zahraniční politika 1914 – 1945, s. 33-34.

51 Martinská deklarace, dostupná z WWW:
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Martinsk%C3%A1_deklarace>.

10. výročí vzniku Martinské deklarace v roce 1928 nechalo zviditelnit radikálního a protičeského Vojtechu Tuku, který v novoročním čísle deníku Slováč zveřejnil článek „Vacuum iuris“. Deník Slováč byl vydáván Hlinkovou ľudovou stranou. V tomto článku se Tuka zabýval spekulací, že v roce 1928 skončí platnost Martinské deklarace, a tudíž i československé ústavy z roku 1920. I když článek část členů Hlinkovy ľudové strany nepřijala, přesto se stal charakteristickým pro československé vztahy ve třicátých letech.

Druhý návrh zákona, který předložili poslanci HSĽS, byl přepracovaný první návrh z 25. ledna 1922. Návrh počítal se vznikem slovenského sněmu a byl podán v květnu 1930, nakonec se o něm ale nevedla ani rozprava.⁵²

Postoj autonomistických politiků HSĽS se dále radikalizoval, a o dva roky později Andrej Hlinka s evangelickým farářem Martinem Rázusem veřejně proklamovali, že žádají vtělení Pittsburské dohody do ústavy, a zároveň odmítli tezi o československém národu.⁵³ Situace se uklidnila až s nástupem Milana Hodži, předsedy agrární strany na Slovensku, na post předsedy vlády. Hodža ale politicky neuznával slovenský národ⁵⁴ a byl i proti zřízení slovenského sněmu. Pro prosazení slovenské autonomie na půdě ústřední vlády to tedy byla nevhodná osoba.

Hlinkova ľudová strana prošla vývojem od strany, která svou aktivitu rozvíjela pouze před volbami, až po stranu s vedoucími orgány, pevným sekretariátem, placenými funkcionáři, členskými legitimacemi, místními a okresními výbory, vlastním tiskem a hodnotným majetkem. Vliv strany se šířil jak přes odborové organizace ve státní správě a podnicích, tak i přes různé sportovní, hospodářské, kulturní a mládežnické spolky, které měly straně zajišťovat hlasy ve volbách. Ideologicky strana proklamovala tři principy: agrarismus, autonomismus a katolicismus.

Je otázkou, do jaké míry šlo předsedovi strany Andreji Hlinkovi o autonomii Slovenska. Podle slov sociálního demokrata Ivana Dérera to byl člověk, kterému šlo především o jeho vlastní moc ve straně, a dělal vše pro udržení této moci. Program autonomie údajně nebyl jeho nápad. Šlo mu především o získání voličů, a téma

52 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica, Slovensko v druhej republike (Autonomistické snahy slovenskej politickej reprezentácie), in: Z druhej republiky, díl 2, Praha 1993, s. 242-245.

53 Projev přednesený 16. října 1932 ve Zvoleně.

54 Uznání slovenského národa bral jako projev separatismu.

autonomie mu především z mladé a střední generace mohlo voliče přinést. Mohl tak získat uznání slovenského národa jako bojovník za slovenské národní zájmy.

V jeho straně, která začínala být namířená proti Čechům a židům, se objevovaly prvky německého národního socialismu a italského fašismu. Katolicismus měl straně získat voliče především mezi obyčejnými lidmi, zároveň se tak strana mohla vyhranit proti jediné vážné opozici na Slovensku – ateistickým komunistům, též hlásajícím i autonomii.

Počátkem roku 1938 začala Hlinkova strana ztrácet na popularitě, proto opět otevřela téma autonomie. Díky změnám v mezinárodních vztazích, a především Hitlerem obhajované tezi práva národů na sebeurčení, se tak znovu dostala do středu pozornosti. Strana následně vypracovala návrh autonomie, který zveřejnila ve stranickém deníku Slováč v červnu 1938 a který byl prakticky totožný s prvním návrhem z roku 1922.

Kampaň vedená pod heslem „V tomto roku do útoku!“ se zaměřila především na boj proti pražskému centralismu, kritizovala Čechy, židy, politiku vládní koalice a jednotlivé politiky, včetně Beneše a Hodži. Kampaň měla jediný cíl, a to zdánlivé naplnění Pittsburské dohody, jejíž text se tak stal předmětem rozdílných výkladů jednotlivých politických představitelů. Kvůli tomuto cíli byli Hlinkovci schopni se spojit s Henleinovskou sudetoněmeckou stranou, od které získala HSĽS finanční podporu ve výši 5 miliónů korun.⁵⁵ Toto spolčování bylo obhajováno tím, že Německo a sám Henlein uznávají velkou úlohu katolicismu v boji proti bolševismu, který podle nich ohrožuje křesťanskou kulturu.

V polovině února 1938 se sešel výkonný výbor HSĽS v Ružomberku u příležitosti přípravy oslav 20. výročí podepsání Pittsburské dohody⁵⁶. Na tomto jednání opět zazněl požadavek politické autonomie pro Slovensko. Důležité bylo, že se HSĽS prohlásila za jediného reprezentanta slovenského národa.⁵⁷ Vedení HSĽS

55 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 249-256.

56 Pittsburská dohoda začínala být na Slovensku vnímána jako Písmo svaté. U příležitosti oslav 20. výročí podepsání dohody v červnu byl dokonce její originál přivezen Peterem Hletkem, zástupcem Slovenské ligy USA. Na oslavách byl pak vyzván dav, který se oslav účastnil, aby přísahal věrnost Pittsburské dohodě.

57 Jedinou významnou opozicí Hlinkovy slovenské lidové strany se stala Agrární strana na Slovensku v čele s Milanem Hodžou. Strana se vyznačovala loajalitou k Československu. Dalo by se říci, že počet lidí na Slovensku požadujících autonomii, a lidí hlásících se k jednotě Československa, byl vyrovnaný.

mohlo přijímat pro celou stranu platná a závazná rozhodnutím, aniž by do toho mohla členská základna jakkoli zasahovat.⁵⁸ Když se k tomu přičte i existence vlastních ozbrojených oddílů, tzv. „Hlinkových gard“, lze vypožorovat, že HSĽS vykazovala všechny znaky charakteristické pro totalitní strany.

16. srpna 1938 Andrej Hlinka zemřel. Na místo předsedy strany nastoupil Jozef Tiso. Na Hlinkovu počest vyšlo mimořádné číslo deníku Slováč, ve kterém byl Hlinka označen za vůdce slovenského národa.⁵⁹ Takto byl poprvé slovenskému národu oficiálně představen nový titul „Vůdce“. Vůdcovský princip pak přijala za vlastní i HSĽS a začala se jím řídit.

HSĽS neslevila ze svých autonomistických požadavků ani za Mnichovské krize, což značně oslabovalo postavení Československa. Zvlášť zraňující bylo vyslání stranické delegace k lordu Runcimanovi, aby přednesla požadavky slovenského národa. Runcimanova zpráva totiž do značné míry utvářela část britské zahraniční politiky, která se zabývala problémem sudetských Němců a postoji britské vlády vůči vládě československé.

Poté, co se 22. září 1938 se úřadu ujala vláda generála Syrového, byl do této vlády byl jmenován pouze jeden Slováč, což vyvolalo na Slovensku zklamání i pobouření. Prezident Beneš ale též den předložil Tisovi návrh na decentralizaci Slovenska. HSĽS akceptovala tento návrh jako podklad pro další jednání.

Mnichovský diktát však znamenal nevídaný pohyb na slovenské politické scéně. Neautonomistické politické strany byly v očích slovenského národa na straně kapitulantů. HSĽS se stala největší stranou na Slovensku, což zaznamenala i československá vláda. Snahou této vlády pak tedy začala být dohoda s hlavní politickou stranou stranou na Slovensku.⁶⁰

Situace se ještě zkomplikovala po přijetí polského ultimáta, kdy si slovenský národ musel uvědomit, že část polského obyvatelstva žije i na Slovensku. Z toho bylo možné vyvodit, že ani maďarská vláda na sebe se svými územními nároky jistě nenechá dlouho čekat. Československá vláda již nebyla vnímána jako schopná hájit slovenské národní zájmy.

58 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 256.

59 Slováč, 17. 8. 1938, zvláštní vydání.

60 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 266-269.

Většina politických stran proto změnila stanovisko a předkládala své návrhy na vyřešení slovenské autonomie. Byla zde zřejmá snaha zachovat si alespoň nějaký vliv v době rostoucího vlivu HSĽS. 5. října 1938 se v Žilině sešly téměř všechny politické strany (bez sociální demokracie a komunistů), a společně se dohodly na míře autonomního postavení Slovenska. Československá vláda tuto dohodu přijala ve snaze zabránit dalším požadavkům HSĽS.⁶¹ Novým předsedou slovenské autonomní vlády se stal Tiso.⁶²

Vyhlášení autonomie tedy proběhlo pokojně a legálně, přičemž se vyšlo vstříc prakticky všem požadavkům, které si HSĽS kladla, tedy i změně Ústavy ve smyslu federativní autonomie Slovenska. Vyhlášením autonomie skončilo na Slovensku i období předchozí dvacetileté demokracie. Od této chvíle, po celou dobu trvání druhé republiky i samostatného státu, bylo vše na Slovensku pod taktovkou HSĽS.

První velký problém, který musela nová autonomní vláda řešit, byl územní nárok Maďarska. Maďarsko si činilo nárok na Bratislavu, Nitru a Košice, ve kterých žilo mimo jiné přibližně 400 000 Slováků. Zvýšený tlak na československou vládu díky stálým pohraničním incidentům s Maďarskem způsobil, že se československá vláda rozhodla 9. října 1938 vyslat do Komárna delegaci, kterou vedl předseda autonomní slovenské vlády Tiso.⁶³ Přítomnost dalších Slováků Tisa, Ďurčanského a generála Viesta měla zajistit, že o případných územních ztrátách Slovenska budou spolurozhodovat představitelé slovenské autonomní vlády, nikoliv samotná ústřední vláda v Praze.⁶⁴

Celý problém byl vyřešen až 2. listopadu 1938, kdy vídeňská arbitráž vyhověla téměř všem požadavkům maďarské strany. Nicméně nedovolila, aby vznikla společná polsko-maďarská hranice a Bratislavu též ponechala Slovensku. Československo tak přišlo o 272 000 obyvatel české a slovenské národnosti. Územní ztráta Slovenska byla prvním velkým neúspěchem⁶⁵ politiky HSĽS.⁶⁶

61 Mladší generace v Hlinkově slovenské ľudové straně, prezentována především F. Ďurčanským, proklamovala úplné osamostatnění Slovenska.

62 SIDOR, Karol, *Takto vznikol Slovenský štát*, Bratislava 1991, s. 36-37; ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 271-274.

63 GEBHART, KUKLÍK, *Druhá republika*, s. 152.

64 FEIERABEND, Ladislav K., *Politické vzpomínky I*, Brno 1994, s. 43-44.

65 Za tento neúspěch podle předsedy slovenské autonomní vlády Jozefa Tisa údajně mohla politika minulých vlád, viz Slovák, 4. 11. 1938, s. 1.

66 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 277-279.

Vnitropoliticky si HSLS upevňovala moc tím, že již v říjnu 1938 zakázala činnost komunistické strany, později postihl stejný osud i sociální demokracii. Podobně měla skončit i zastoupení všech československých politických stran na Slovensku.⁶⁷ Pokud zbylé politické strany nechtěly, aby je stihl stejný osud jako komunisty, musely se s HSLS sloučit do nově vzniklé strany Slovenské národní jednoty (SSNJ). HSLS totiž proklamovala jednotu politického národa a nebyla ochotna tolerovat žádné jiné politické názory. Tisk veškerých novin podrobených jiným stranám byl zastaven a jejich majetek zkonfiskován.⁶⁸ Opozice na Slovensku téměř přestala existovat, a pokud ne, pak rozhodně nebyla koherentní.

15. listopadu 1938 se v Praze sešla slovensko-česká komise pro přípravu nové Ústavy republiky Čechů a Slováků. Komise vzala za základ autonomie Slovenska celý návrh A. Hlinky tak, jak byl zveřejněn ve Slovákovi začátkem června 1938. Slovenská reprezentace v komisi vystupovala důrazně a jednotně v zastoupení dvou slovenských radikálů Ferdinanda Ďurčanského a Pavola Teplanského. Na 17. listopad 1938 byla svolána poslanecká sněmovna.⁶⁹ Po schválení zákona senátem 22. listopadu byla slovenská autonomie ústavně uznána. Ten den prošel v senátu i zákon o autonomii Podkarpatské Rusi, čímž vznikla nová republika s federativním uspořádáním a názvem Česko-Slovensko.⁷⁰

Od prosince 1938 dále ztrácela na Slovensku politika federální ústřední vlády prestiž. Bylo to dáno především orientací česko-slovenské vlády na Německo, přičemž pro Slováky byly důležité především vztahy s Polskem a Maďarskem. Pouta s touto federální vládou se oslabovala, a do popředí se dostávala myšlenka úplného osamostatnění, prezentována především mladými radikály Ferdinandem Ďurčanským, Matúšem Černákem a též Karolem Sidorem, jenž stále více získával na popularitě, především na úkor Tisa. Tiso patřil k umírněnější starší generaci.

67 O zrušení poboček československých politických stran se zmínil Karol Sidor, státní tajemník pro Slovensko, v úvodníku Slovákovi z 19. 10. 1938, viz Slovák, 19.10. 1938.

68 Hlavní heslo Hlinkovců bylo „jeden Bůh, jeden národ, jedna strana“.

69 Návrh ve sněmovně prošel bez větších připomínek, až na bod, který se týkal kompetence při zabezpečení rovných podmínek pro podnikání. Začala rušná diskuze o kompetencích. Vzhledem k tomu, že se v poslanecké sněmovně projednával ještě tzv. „zmocňovací zákon“, který by dal ústřední vládě plnou moc k řešení politických i hospodářských otázek, podmínili slovenští poslanci další jednání o tomto zákoně okamžitým schválením a podepsáním zákona o autonomii, viz ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhé republice, s. 285-286.

70 Záznam o hlasování o obou zákonech je k nalezení ve stenografických protokolech Senátu Národního shromáždění republiky Československé z 22. listopadu 1938, který je dostupný z WWW: <<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/stenprot/123schuz/s123001.htm>>.

Snaha o osamostatnění se zvýšila i návratem Vojtecha Tuky na slovenskou politickou scénu.⁷¹

18. prosince 1938 se na Slovensku konaly volby do slovenského sněmu. Strany, které se chtěly voleb zúčastnit, se musely zaregistrovat do 27. listopadu 1938. Toto nařízení bylo však zveřejněno v deníku Slovák až 29. listopadu 1938, tudíž není překvapivé, že jedinou kandidující stranou se tak mohla stát strana Slovenské národní jednoty (SSNJ). Volby tak probíhaly plebiscitem, kdy voliči hlasovali buď pro jednotnou kandidátku strany nebo hlasovali proti.⁷² Pro hlasovalo 97,5 % voličů. V 63-členném slovenském sněmu byla HSĽS zastoupena padesáti poslanci, agrární strana čtyřmi a zbytek si rozdělily ostatní politické strany.⁷³

Česko-slovenská vláda nemohla nezaregistrovat, že volby do slovenského sněmu byly zcela nedemokratické. Voliči byli postaveni do role, že pokud by hlasovali proti kandidátce SSNJ, hlasovali by tím proti novému svobodnému Slovensku, což by je jistě vystavilo veřejnému pranýřování. O konsolidaci vnitrostátních poměrů se ve štedrovečerním projevu 1938 pokusil česko-slovenský prezident Emil Hácha. Projev měl navodit atmosféru bratrské lásky Čechů a Slováků, proto byl také přednesen v obou jazycích.

O dva dny později se Hácha v doprovodu části ústřední vlády vydal na Slovensko, aby si promluvil s Tisem o zneužívání autonomie k odtržení od Česko-Slovenska, což Hácha nehodlal trpět. Tiso přislíbil, že z vlády odstraní radikální živly a zabráni komplotům proti Česko-Slovenské republice.⁷⁴ Přestože Tiso evidentně lhal, neboť v budoucnu vládu nezbavil radikálů Sidora a Ďurčanského, byla vládní delegace při odjezdu ze Slovenska klidnější, co se týče obav o jednotu národa.

71 Vojtech Tuka byl v roce 1929 odsouzen na 15 let za velezradu. Provinil se špionáží ve prospěch Maďarska. O jeho návrat na Slovensko se zasloužil především F. Ďurčanský pod podmínkou, že Tuka bude pod stálým dozorem. Na Slovensko se ale vrátil jako národní hrdina a k nelibosti česko-slovenské ústřední vlády mu bylo ze strany HSĽS dovoleno dále politicky působit, viz KAMENEC, Ivan, Slovenský stát, Praha 1992, s. 12-14; ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 288.

72 Volby provázely takové excesy, jako separované volební místnosti pro Židy a někde i pro Čechy, či přítomnost gardistů ve volebních místnostech.

73 TOMÁŠEK, Dušan, Deník druhé republiky, Praha 1988, s. 117; ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 294-295; GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 155-156.

74 GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 156-157.

Slovenský sněm se poprvé sešel měsíc po volbách 18. ledna 1939. Jeho první zasedání provázely oslavy, kterých se zúčastnili i představitelé české politické špičky, například předseda vlády Rudolf Beran, ministr obrany generál Syrový, dále předsedové senátu a poslanecké sněmovny. Setkání české a slovenské delegace se neslo v přátelském tónu, ačkoliv tento tón nebyl ze slovenské strany upřímný. Slovenští představitelé vyjadřovali spokojenost s autonomním postavením současného Slovenska, čemuž česká delegace uvěřila a vítala to. Šlo o poslední přátelské setkání obou delegací v období druhé republiky.⁷⁵

Pro úplnou samostatnost Slovenska bylo ale zapotřebí získat podporu ze zahraničí. Začátkem února 1939 vznikla slovensko-německá společnost, jejímž předsedou se stal Tuka. Tuka pak z titulu své nové funkce cestoval do Vídně a do Berlína, kde se setkával s nacistickými pohlaváry a 12. února 1939 se dokonce sešel se samotným Hitlerem.⁷⁶ Celou dobu oslovoval Tuka Hitlera „Mein Führer“ a v roli prosebníka žádal o pomoc při převratu, neboť Slováci prý „již nechtějí žít s Čechy v jednom státě“. To lahodilo Hitlerovu sluchu a plně zapadalo do jeho plánu na rozbití Česko-Slovenska. Hitler naznačil, jak se hodlá s Čechy vypořádat. Dokonce slíbil, že je ochoten garantovat územní integritu Slovenska.⁷⁷

Důležitým partnerem pro jednání o osamostatnění se stal také Franz Karmasin, muž s kontakty na nacistické představitele ve Vídni a Berlíně. Karmasin byl předsedou Deutsche Partei, což byla jediná strana německé menšiny na Slovensku, hlásající ideály nacismu. Strana disponovala vlastní obrannou polovojenskou složkou Freiwillige Schutzstaffel. Němců zbylo na Slovensku po Mnichově zhruba 130 000, což odpovídalo 5 % obyvatel Slovenska. Slovenská autonomní vláda, vědoma si nezbytnosti pomoci Němců při osamostatňování, souhlasila již v říjnu 1938 se vznikem německého státního sekretariátu při předsednictvu autonomní vlády.⁷⁸

21. února 1939 vystoupil Tiso na půdě slovenského sněmu s prohlášením, že Slovensko „...buduje svůj stát, svůj nový stát, svůj slovenský stát“⁷⁹. Budování

75 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 297-299.

76 Tamtéž, s. 305.

77 Tuka u Hitlera v únoru 1939, opis pro ministerstvo zahraničních věcí, viz ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 328-329; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 161.

78 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 306.

79 Slovák, 22. 2. 1939, s. 3; GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 158-159.

slovenského státu jednotliví ministři i poslanci jednohlasně podpořili. Šlo tedy vlastně už jen o to, jak bude samostatné slovenské státnosti dosaženo.

Revoluční linie znamenala, že Slováci vyhlásí svůj stát okamžitě i přes případný odpor ústřední vlády. Další možnost byla tzv. evoluční cesta. Díky ní měl postupným přenášením pravomocí na slovenský sněm vzniknout prostor pro konečné mírumilovné rozdělení obou národů.

Nakonec převážil názor jít evoluční cestou, která se projevovala například požadavkem slovenské autonomní vlády snížit slovenský příspěvek do státního rozpočtu, dokončit odsun zbylých úředníků a učitelů české národnosti ze Slovenska, zvýšit vliv slovenských představitelů v ústřední vládě a v neposlední řadě vytvořit slovenské vojenské jednotky pod slovenským velením.⁸⁰

O týden později se v rámci česko-slovenské delegace vyslané na Lipský veletrh setkali Mikuláš Pružinský a Ferdinand Ďurčanský na neoficiálním jednání s Hermannem Göringem. S tímto jednáním nebyla česko-slovenská ústřední vláda obeznámena, dozvěděla se o něm až po návratu delegace do Česko-Slovenska. Göring v rozhovorech přislíbil hospodářskou pomoc Slovensku pouze tehdy, pokud se Slovensko osamostatní od Česko-Slovenska. Zpráva Pružinského byla přednesena na ministerské radě 4. března 1939 v Bratislavě. Přesto se ministerská rada v tajném jednání dohodla, že vyhlášení samostatnosti Slovenska proběhne evoluční cestou, která byla prezentována Tisem, na rozdíl od okamžitého vyhlášení samostatnosti prezentované Ďurčanským a Pružinským.⁸¹

Němečtí nacisté ale nebyli spokojeni s váhavým a opatrným postojem slovenské vlády. Proto vyzvali 7. března 1939 Karola Sidora a Jozefa Tisu k jednáním, kterých se za německou stranu zúčastnili Arthur Seyss-Inquart a Hanz Hammerschmidt. Předmětem rozhovorů byla otázka odtrhnutí Slovenska, ke kterému mělo dojít neprodleně. Jinak by se prý Slovensko stalo součástí záměrů, které mělo Německo s Česko-Slovenskem.⁸²

Na základě častých separátních styků Hlinkovců s německými představiteli se ale 9. března 1939 ústřední vláda radikálně rozhodla vyslat na Slovensko vojenské a

80 GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 160.

81 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhej republike, s. 309-314; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 234; GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 161.

82 SÍDOR, Slovenský štát, s. 68-71; GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 161.

četnické posily, které o den později sesadily Tisovu vládu a zatkly vůdce Hlinkových gard. Ti, pokud neutekli do Vídně⁸³, byli internováni ve věznicích na Moravě. Rozkaz k obsazení všech strategických míst na Slovensku vydal generál Syrový.⁸⁴ Z nepochopitelných důvodů byla však Tisova vláda nahrazena 11. března 1939 novou vládou, kterou vedl Karol Sidor, tedy ještě větší separatista, než jakým byl samotný Tiso. Došlo sice tedy k formální změně slovenské autonomní vlády, její politický směr se ale nezměnil. Sidor se především snažil, aby byla co nejrychleji zrušena přechodná opatření, a aby byli zatčení představitelé HSĽS propuštěni.

O dva dny později obdržel Tiso pozvání od Hitlera do Berlína. Na druhý den byl svolán slovenský sněm, který jednal o slovenské samostatnosti.⁸⁵ Každý poslanec měl hlasovat pro samostatnost manifestačním povstáním, aby se ukázala jednotná národní vůle.⁸⁶

Ministerským předsedou se stal Tiso, Sidor zaujal post ministra vnitra. Radikální akce česko-slovenské vlády tedy neměla žádný vliv na separatistické snahy Slovenska. Osamostatnění ale bylo především vítězstvím HSĽS a nacistického Německa, nikoli Slováků. Hitler tak mohl zlikvidovat zbytkové oslabené zbytkové Česko-Slovensko mírovou cestou, bez mobilizace. Přesně tak, jak si to již v říjnu 1938 naplánoval.⁸⁷

Jako reakci na vyhlášení samostatnosti učinila i autonomní vláda Podkarpatské Rusi (oficiální název sice zněl Karpatská Ukrajina, ale i v právních dokumentech ústřední česko-slovenské vlády a NS RČS se však běžně používal starý prvorepublikový název oblasti) kroky k vlastní nezávislosti. Členové vlády Podkarpatské Rusi jednali v Berlíně, kde obhajovali zájmy své země. Předseda jejich vlády pak poslal Chvalkovskému tento telegram: „Ve jménu vlády Karpatské Ukrajiny uvědomuji, že vzhledem k prohlášení samostatnosti Slovenska bylo nám

83 Mezi těmi, kteří utekli do Vídně byl i Ďurčanský, který použil auto německého konsula, aby ušel zatčení.

84 Tato akce byla přívrženci HSĽS označena jako „Český puč“ nebo také „Homolův puč“ podle generála Bedřicha Homoly, který byl zodpovědný za obsazení strategických míst na středním Slovensku a který po Tisovi převzal výkonnou a soudní moc, viz ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Slovensko v druhé republice, s. 316-317.

85 Venkov, 14. 3. 1939; GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 163.

86 ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 336.

87 O provedení akce mírovými brannými silami bez posil, získaných během mobilizace, se zmiňuje nota Wilhelma Keitela, náčelníka nejvyššího velitelství branné moci Německa, který se odvolává na direktivu z 21.10 1938 o „Likvidaci zbytku Československa“, viz ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 324.

znemožněno zůstat nadále ve federaci Česko-Slovenska. Proto naše vláda vyhlásila dnes ve shodě s poslanci sejmu samostatnost Karpatské Ukrajiny. Žádám vzít na vědomí, že naše vláda chce v dobrých stycích žít a spolupracovat se všemi státy. Současně děkuje vláda za dvacetiletou spolupráci, která pomohla nám k povznesení národního uvědomění a kulturního vývoje“⁸⁸. Nová republika Karpatská Ukrajina však neměla dlouhé trvání. Už o den později bylo její území až do konce druhé světové války Maďarskem okupováno.

Vyhlášení samostatného slovenského státu využil Hitler pro definitivní skoncování se zbytkovým českým územím. Proto jsou zajímavé spekulace, jakou měrou se německá strana účastnila na vyhlášení nezávislosti Slovenska. Podle všeho poskytla německá strana Ďurčanskému útočiště ve Vídni po 9. březnu 1939, tedy poté, co česko-slovenská vláda vyhlásila stanné právo na Slovensku, a dovolila mu podněcovat Hlinkovy gardy ke vzpouře proti nové Sidorově vládě prostřednictvím rozhlasového vysílání. Sidor se totiž pokoušel usmířit různé slovenské opoziční skupiny. Ústřední vláda naznačila vojenskou akci, že nebude tolerovat žádné separatistické tendence Slovenska, což vyděsilo německou stranu, která nyní očekávala, že se Sidor pokusí nalézt oboustranně výhodný vztah k Praze. Proto nabraly události na rychlém spádu. Sidorova pozice měla být oslabována rozhlasovým vysíláním z Vídně a ani Hitler si neodpustil nařknout při návštěvě Tisa v Berlíně 13. března 1939 Sidorovu vládu z paktování s Čechy. Též je známo, že vojenská složka Deutsche Partei na Slovensku, Freiwilliger Schutzdienst, a také část Hlinkových gard byly vyzbrojeny zbraněmi německého původu. Většina obyvatel přijala zprávu o vyhlášení slovenské samostatnosti velmi chladně. Nekonal se žádné radostné manifestace, byl to prostě normální pracovní den jako každý jiný. Ten večer měl vystoupit s řečí jeden z radikálních slovenských autonomistů HSL'S Alexander Mach, avšak jeho proslovu se v Bratislavě zúčastnilo pouhých 1500 lidí, z čehož podle pozorovatelů byla většina Němců. O euforii slovenských obyvatel z vyhlášení samostatnosti tedy nemohla být ani řeč, což potvrzuje teorii, že samostatnost Slovenska byl především německý komplot.⁸⁹

88 Venkov, 15. 3. 1939.

89 Vše dokumentuje dopis konsula Parese panu Newtonovi z 20. března 1939, viz ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 340.

18. března uzavřela Německá říše se Slovenskem ochranou smlouvu, ve které se Německo zavázalo chránit politickou nezávislost slovenského státu a celistvost jeho území. K tomuto účelu ale měla německá branná moc právo zřizovat vojenská zařízení a mít posádky na území Slovenska. Slovenská vláda mohla zorganizovat svou brannou moc pouze po dohodě s německou brannou mocí. Smlouva byla uzavřena na 25 let.⁹⁰ Touto smlouvou získalo Německo nad Slovenskem úplnou vojenskou kontrolu. Další, tentokrát tajnou dohodou o hospodářské a finanční spolupráci mezi Německou říší a nově vzniklým Slovenským státem, získalo Německo úplnou hospodářskou závislost Slovenska. Politická dominance Německa měla být zajištěna postupným umisťováním německých poradců do oblastí státní správy.⁹¹

90 Smlouva o ochraně, kterou má poskytnout Německá říše slovenskému státu, viz ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 342.

91 Tamtéž, s. 345.

Kapitola 4

Problém záruk bezpečnosti Česko-Slovenska

Počátkem října 1938 rezignoval na svůj ministerský post spoluautor Benešovy zahraničně politické koncepce Kamil Krofta. Tehdy bylo jasné, že před novým ministrem zahraničí stojí nelehký úkol: zajistit bezpečnost Československa potvrzením garance hranic dané v Mnichově Velkou Británií, Francií a především Německem. Protože nová republika byla plně vydána na milost či nemilost Hitlerovi, zdál se nový ministr zahraničí František Chvalkovský pro tento úkol jako stvořený.

Do svého úřadu nastoupil 7. října 1938 jako zkušený diplomat a dosavadní československý vyslanec v Římě.⁹² Za svého pobytu v Itálii měl mnoho příležitostí seznámit se s italským fašismem a stal se dokonce jeho obdivovatelem. Ve vztahu k Velké Británii hledal Chvalkovský záruku, že západoevropské mocnosti splní svůj slib a poskytnou novému Československu garance hranic i samotné existence.⁹³ Ve vztahu k Německu bylo prioritou vyřešení smluvního vztahu s Berlínem.⁹⁴ Republika se měla změnit na neutrální stát podle belgického vzoru.

Na první zahraniční cestu se nový ministr zahraničí vydal právě do Berlína, aby prozkoumal vztah i náladu Německa vůči novému Československu. Jeho dvoudenní

92 HÁJEK, Miloš, *Od Mnichova k 15. březnu*, Praha 1959, s. 17.

93 Nezaručená garance hranic a nejistá existence Československa přizívovala autonomistické snahy Slovenska, které se dostaly do popředí bezprostředně po Mnichovu. Pro radikální kruhy Hlinkovy slovenské ľudové strany bylo nepředstavitelné žít v republice, která není schopná plnit základní funkce a fungovat jako důležitý nástroj obrany a ochrany územní celistvosti. Byly přesvědčeny, že jedině samostatný nezávislý slovenský stát dokáže lépe čelit nátlaku Maďarska. Toto oslabování Československa ale paradoxně vedlo ke ztrátě silného vyjednávacího postavení ve vztahu k Maďarsku i k Polsku, viz BYSTRICKÝ, Valerián, *Problém záruk bezpečnosti Česko-Slovenska po Mnichovské dohodě*, in: *Hledání jistoty v bouřlivých časech*, ed. Zdeněk Beneš, Dušan Kováč, Hans Lemberg, Ústí nad Labem 2006, s. 171-172.

94 DEJMEK, Jindřich, *Československá diplomacie v době druhé republiky (říjen 1938 – březen 1939)*, in: *Pocta profesoru Janu Kuklíkovi*, s. 9-14; GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938-1939*, Praha 2004, s. 150.

cesta 13. a 14. října 1938 ho však hluboce zklamala. Od samého počátku byla provázena nadřazeností všech německých představitelů, se kterými jednal. Ti ho častovali výčitkami, slovně útočili na první republiku a zejména na prezidenta Beneše. Dokonce ani přímo nevyslovili důvěru nové československé politické reprezentaci. Postoj hostitelů měl daleko k respektu vůči neutrálnímu a suverénnímu státu, jak by si Chvalkovský přál.⁹⁵ Z rozhovorů vyplynulo, že se nyní od Česko-Slovenska očekává úplná mocenská, hospodářská i dopravní závislost na Říši. Podle požadavků jsme měli zrušit spojenecké svazky, především smlouvu se Sovětským svazem.⁹⁶

Ačkoliv jel Chvalkovský do Berlína s úmyslem posílit bezpečnost nového Československa, vrátil se s požadavkem na jeho oslabení. Je ovšem otázka, zdali by Sovětský svaz případné závazky vůči Česko-Slovensku splnil, neboť podle spojenecké smlouvy z roku 1935 vázal svou pomoc na současné plnění svých závazků Francií. O této pomoci se však dalo pochybovat. Navíc by se mohl Sovětský svaz bránit, že smlouva byla uzavřena s jiným Československem, než s tím, které vzniklo po Mnichově, tudíž by se nyní ustanoveními smlouvy nemuselo cítit vázáno.⁹⁷ Pro bezpečnost tehdejšího Československa měl tedy Sovětský svaz marginální význam.⁹⁸

Ministerský předseda generál Syrový byl ale přesvědčen, že bezprostřední zábor Československa Německem nehrozí. Věřil, že se Hitler nebude chtít kompromitovat porušením nedávno dojednané Mnichovské dohody. Československá vláda se tedy mohla věnovat jiným neméně důležitým věcem, například konsolidaci republiky.⁹⁹

Garance hranic Itálií nebylo prioritou česko-slovenské zahraniční politiky. Benito Mussolini se netajil ambicemi získat nové Česko-Slovensko pro svou koncepci „horizontální osy“. Bylo tedy v zájmu Říma, aby nová republika měla

95 GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 151-152.

96 LUKEŠ, František, Podivný mír, Praha 1968, s. 151-154; BYSTRICKÝ, Problém záruk bezpečnosti, s. 173.

97 V tomto duchu se 15. března 1939 po obsazení Česka německými jednotkami vyjádřil lord Halifax v horní sněmovně britského parlamentu, když oznámil, že hranice, které hodlala Velká Británie zaručit přestaly existovat již 14. března 1939, kdy se Česko-Slovensko rozpadlo, viz Venkov, 16. 3. 1939.

98 Pozdější tvrzení prokomunistických autorů, že Sovětský svaz nabízel Československu při mnichovské krizi vojenskou pomoc, se nezakládá na žádných písemných pramenech a pravděpodobně vzniklo po druhé světové válce jako propagandistická ukázka bratrského vztahu Československa a Sovětského svazu, viz ČELOVSKÝ, Mnichovská dohoda, s. 380-381.

99 BYSTRICKÝ, Problém záruk bezpečnosti, s. 173-177.

stabilní a garantované hranice. V tomto smyslu se vyjádřil i italský ministr zahraničí Galeazza Ciana, který přislíbil, že bude podporovat požadavek garance hranic pomnichovského Česko-Slovenska.¹⁰⁰ Itálie ale plně uznávala dominanci Německa v tomto prostoru, a proto nedělala nic proti zájmu Říše. Nestabilní Česko-Slovensko bylo jedním z Hitlerových zájmů.

Zajištění společných hranic s Polskem a Maďarskem vázaly tyto sousední státy na územní ústupky Československa. O sporném území na Slovensku rozhodla nakonec v neprospěch Československa vídeňská arbitráž 2. listopadu 1938. Ta ale nevyhověla plně požadavkům Maďarska v oblasti Podkarpatské Rusi a nepřisoudila ji celou Maďarsku. Německo tím chtělo vrazit klín mezi Polsko a Maďarsko, jež usilovaly o společnou maďarsko-polskou hranici, a zároveň si udržet vliv na československo-polské a československo-maďarské vztahy.¹⁰¹ Hitler si zřejmě uvědomoval, že vytvoření a ponechání nestabilní oblasti v Česko-Slovensku mu pomůže při konečném rozbití Česko-Slovenska, proto se nejspíš nechtěl této výhody vzdát. Současně to mohl prezentovat jako důkaz o pozitivním vztahu Německa k Česko-Slovensku.

O zájmu ponechat tuto oblast Česko-Slovensku svědčí i německo-italská demarše z 21. listopadu 1938 předaná maďarskému ministerstvu zahraničí. Ta reagovala na plán Maďarska a Polska obsadit zbytek Podkarpatské Rusi a požadovala dodržování podmínek vídeňské arbitráže pod pohrůzkou německého vojenského zásahu.¹⁰²

Polské nároky po ultimativním zabrání části Těšínska těsně po Mnichovu nebyly zdaleka uspokojeny. Polsko si dělalo další nároky na území v oblasti severní Moravy a Těšínska a hlavně na část území Slovenska, konkrétně Oravy a Spiše. Těmto požadavkům bylo nakonec 31. října 1938 pod hrozbou vojenské síly ze strany Polska vyhověno. Bohužel, ani po konečné delimitaci hranic završené podepsáním závěrečného protokolu 1. prosince 1938 nevymizely případy přímých pohraničních střetů s polskou stranou.¹⁰³

100 BYSTRICKÝ, Problém záruk bezpečnosti, s. 183.

101 GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 154.

102 LUKEŠ, Podivný mír, s. 135-136.

103 Zpráva policejního ředitelství v Moravské Ostravě zemskému úřadu v Brně o vypovídání osob české národnosti z území obsazeného Polskem, viz PROTIFAŠISTICKÝ A NÁRODNĚ OSVOBOZENECKÝ BOJ českého a slovenského lidu 1938-1945, I. Díl, 3. svazek, 3. sešit,

Územní ztráty v prospěch Polska a Maďarska nepředstavovaly garanci hranic z jejich strany. Jak již bylo řečeno, oba sousedé si chtěli rozdělit ještě Podkarpatskou Rus. Jako oficiální důvod pro neuznání garance hranic uváděli, že své záruky dají poté, co veškeré národnosti v Česko-Slovensku budou moci uplatnit sebeurčovací právo ve formě plebiscitu pod mezinárodní kontrolou.¹⁰⁴

Splněním územních požadavků Polska a Maďarska ale sledovala česko-slovenská vláda jiný zájem. Když teď byly územní nároky vypořádány, očekávalo se, že akce ze strany mocností v otázce garance hranic druhé republiky budou vstřícnější. Ani Francie ani Velká Británie však nebyly podle svých slov připraveny garance poskytnout.¹⁰⁵ Ani Německo nechtělo poskytnout garance, ačkoliv je k tomu vázal dodatek k Mnichovské dohodě, že „jakmile bude upravena otázka polských a maďarských menšin v Československu, dají Německo a Itálie Československu záruky ze své strany“.¹⁰⁶

Po berlínské konferenci 21. listopadu 1938, která definitivně konstatovala ustanovení česko-slovensko-německých hranic, se vláda česko-slovenské republiky obrátila s aide memoire na čtyři signatářské státy Mnichovské dohody, že splnila podmínky stanovené v dodatku Mnichovské dohody. Chtěla tak demonstrovat, že Česko-Slovensko své závazky plní.¹⁰⁷

Důvodů, proč se zdráhala Německá říše garantovat česko-slovenské hranice, bylo hned několik. Hlavním faktem je, že je vlastně nikdy ani garantovat nechtěla. Vždy si našla spoustu omluv. Z počátku požadoval Berlín vyřešení českého vztahu se Slovenskem. Kladl si tak podmínku vnitropolitické stability. Ale i po vyhovění tomuto požadavku si Hitler při návštěvách Chvalkovského v říjnu 1938 a lednu 1939 v Berlíně kladl další podmínky, které s těmi původními vůbec nesouvisely.¹⁰⁸

Problém bezpečnosti záruk Česko-Slovenska měla vyřešit tzv. „mírová smlouva“. Podle této smlouvy by se z už tak zmrzačeného Česko-Slovenska stal naprosto bezmocný stát, vydaný pouze na milost Německu. Česko-Slovensko by se ve smlouvě zavázalo, že uzpůsobí svůj vojenský stav a zbrojení německým zájmům,

Praha 1987, s. 32-33; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 155.

104 BYSTRICKÝ, Problém záruk bezpečnosti, s. 182-183.

105 GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 156.

106 Mnichovská dohoda, viz ŠNEJDÁREK, Druhá světová válka, díl 1, s. 100-102.

107 DEJMEK, Jindřich, Nenaplněné naděje, Praha 2003, s. 457-458.

108 BYSTRICKÝ, Problém záruk bezpečnosti, s. 181-182.

zbytek vojenského materiálu by byl odprodán Německu. Nestavěla by žádná nová hraniční opevnění a německé vojenské transportéry by mohly bez předchozího upozornění projíždět přes území Česko-Slovenska. Navíc měla být výroba zbraní uzpůsobena německým normám. K uzavření této „mírové smlouvy“, ani její druhé verze, však nikdy nedošlo.¹⁰⁹

Celkově tedy mělo být vše nastaveno tak, aby se Česko-Slovensko v případě německé vojenské okupace nemohlo bránit, respektive aby ho to ani nenapadlo. Zároveň, aby po případné okupaci zbylé vojenské jednotky plně odpovídaly německým standardům a bylo je tak možné ihned využít. Německo si mohlo činit tyto nároky vzhledem k dominantnímu postavení ve střední Evropě. Toto postavení bylo umocněno skutečností, že ho západní velmoci akceptovaly podepsáním Mnichovské dohody, čehož si byli Adolf Hitler a Joachim von Ribbentrop při jednáních s česko-slovenskými zástupci dobře vědomi.

Začátkem prosince 1938, po zvolení Emila Háchy prezidentem, byla jmenována i nová vláda v čele s Rudolfem Beranem. Ta si dala v zahraniční politice úkol pěstovat přátelský vztah vůči největšímu sousedu, tedy Německu, dále pak vytvořit dobrý sousedský vztah k Polsku a Maďarsku a zároveň udržovat a rozšiřovat styky s ostatními státy, především s Francií, Velkou Británií a USA. Z celého vládního prohlášení, které přednesl Beran 13. prosince 1938 v poslanecké sněmovně, byla cítit snaha vyrovnat se s údělem pomnichovské republiky. Byl zde patrný odklon od původní zahraniční politiky, směřované hlavně na Francii a na Velkou Británii, k politice orientované především na udržení status quo v oblasti podřízením se a pěstováním přátelských vztahů k sousedům, především k Německu.¹¹⁰

Beran uznával realitu nového evropského vývoje pod německou hegemonií. Iluze, že si Česko-Slovensko zajistí existenci tím, že se přizpůsobí požadavkům Berlína, vedla v zahraniční politice k „obratu o 180 stupňů“. Vláda se distancovala od mezinárodního kurzu masarykovského Československa, čímž nechtěně dala za pravdu radikální německé kritice zahraniční politiky první republiky. Nová Beranova

109 LUKES, Podivný mír, s. 145-146; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 156.

110 Vládní prohlášení R. Berana, VESELÝ, Zdeněk (ed.), Dějiny české politiky v dokumentech, Praha 2005, s. 434-437.

vláda slibovala naprosté přizpůsobení Německu, bez ohledu na to, co si lidé v Česko-Slovensku myslí nebo přejí.¹¹¹

Druhý den se v Poslanecké sněmovně NS RČS konala rozprava o Beranově vládním prohlášení. Přítomní slovenští poslanci a členové slovenské autonomní vlády byli spokojeni s dosavadním vývojem vztahů mezi Čechy a Slováky, proto vládní prohlášení podpořili. Členové komunistického klubu, za které mluvil poslanec Antonín Zápotocký, naopak prohlášení slovně napadli, neboť mimo jiné záměrně neobsahovalo jakékoli zmínky o vztahu Česko-Slovenska k Sovětskému svazu. Projevy dalších poslanců byly spíše neutrální. Nekritizovaly sice Benešovu předmnichovskou zahraniční politiku, ale také neodmítaly změnu zahraničně-politické koncepce, která měla nyní Česko-Slovensko směřovat k dobrému vztahu s Německem.¹¹²

Přechod k nové politice byl propagandisticky využit ke změně státní ideologie. Pro představitele druhé republiky už nebyla akceptovatelná československá státní masarykovská idea humanitní demokracie.¹¹³ V historii českého státu byl nalezen nový symbol, který měl ztělesňovat začátek nové etapy dějin. Tím symbolem se stal svatý Václav¹¹⁴. Jeho politika vůči tehdejšímu sousednímu Sasku se měla stát příkladem pro vztah druhé republiky vůči Německu. Svatováclavská orlice se stala novým symbolem Česko-Slovenska, zatímco symbolika českého lva se postupně vytrácela. Lidé tento symbolický návrat do lůna Svaté říše římské postupně přijali.

V závěru roku 1938 vznikl nový projekt, který měl zajistit česko-slovenskou bezpečnost, a jehož autorem byl tajemník ministerstva zahraničních věcí Arnošt Heidrich. Návrh počítal s vytvořením neutrálního česko-slovenského státu podle belgického vzoru z roku 1937, kdy by neutralitu státu garantovali všichni signatáři Mnichovské dohody a další, kteří by měli zájem. Velmoci by pak přijaly závazek, že v případě nevyprovokovaného útoku poskytnou republice veškerou vojenskou

111 KURAL, Václav, Místo společenství – KONFLIKT!, Praha 1994, s. 15.

112 Záznam rozpravy o prohlášení předsedy vlády je k nalezení ve stenografických protokolech Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé z 14. prosince 1938, který je dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/157schuz/s157001.htm>.

113 RATAJ, O autoritativní stát, s. 166.

114 Svatý Václav byl v druhé republice považován za osobu, která dokázala najít oboustranně výhodný vztah k mocnějšímu sousedovi. Pravdou ale zůstává, že vazalský vztah a pravidelné placení daně si Václav vybral až pod nátlakem bavorských a saských vojsk.

pomoc, a to i v případě, že by útok vyprovokoval některý z garantujících států. Ačkoliv se projekt nerealizoval, otázka neutrality byla spojena s celou dobou trvání druhé republiky. Sovětský svaz totiž slovy ministra zahraničí Maxima Litvinova neviděl smysl garantovat stát, který by byl přívěskem Německa, a neutralita Česko-Slovenska byla vhodná i pro další poskytování finančních půjček ze strany Velké Británie a Francie.¹¹⁵

Koncem ledna 1939 odcestoval Chvalkovský opět do Berlína s nadějí, že kroky, které doposud učinila česko-slovenská vláda, jsou v souladu se zájmy Německa. Reakce Hitlera a Ribbentropa ho však opět nemile překvapily. Znovu byl vystaven slovním útokům a kritice téměř všeho, co se v posledních měsících v Česko-Slovensku událo. Hitler a Ribbentrop kritizovali Česko-Slovensko za nedostatečné změny v pomnichovské politice. Mimo jiné též požadovali znatelné zredukování armády. K tomuto však zatím nemohlo dojít, neboť republika neměla doposud garantovanou existenci, což využíval Chvalkovský jako protiargument. Garanci hranic však Německo jednoznačně odmítlo.¹¹⁶

Hitler žádal vypovězení všech spojeneckých svazků, plnou neutralizaci republiky a vystoupení ze Společnosti národů. Dále pak požadoval demobilizaci vojska, snížení stavu armády a armádního rozpočtu. Z pohledu vnitřní politiky měly být odstraněny zbytky Benešova režimu a měl být ukončen židovský vliv, mimo jiné i vydáním norimberských zákonů. Avšak česko-slovenská vláda nemohla vydat norimberské zákony, ani zmenšit vliv židů, protože republika byla hospodářsky závislá zejména na finančních půjčkách z USA a také úvěru ve výši 10 milionů liber, který Velká Británie vázala na zachování židovských práv v Česko-Slovensku. V těchto zemích působila silná židovská lobby, jejíž vliv mohl vyvolat bojkot půjček a česko-slovenského zboží.¹¹⁷

Po návratu Chvalkovského do Prahy byl v důsledku berlínské návštěvy odvolán náčelník generálního štábu generál Ludvík Krejčí. Vynuceny byly i další personální

115 BYSTRICKÝ, Problém záruk bezpečnosti, s. 188-190.

116 Záznam o jednání ministrů zahraničních věcí Chvalkovského a Ribbentropa v Berlíně dne 21. ledna 1939 o vzájemných vztazích obou států, viz PROTIFAŠISTICKÝ A NÁRODNĚ OSVOBOZENECKÝ BOJ českého a slovenského lidu, s. 166-171; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 157-158.

117 LUKEŠ, Podivný mír, s. 229-231.

změny, aby byl státní aparát očištěn od tzv. „Benešových přívrženců“. Vše na nátlak Berlína.

K prodeji přebytečných zbraní Německu došlo 17. února 1939 podepsáním smlouvy o odprodeji. Česko-Slovensko mělo získat hodnotu ve výši 484 milionů korun. Přebytečného vojenského materiálu mohla Česko-Slovensko zbavit i Francie, a to bezprostředně po Mnichovské dohodě v říjnu 1938, ale liknavost z francouzské strany a Německem projevený zájem rozhodly a došlo k přerušení jednání s Francií.¹¹⁸

Hitlerovým novým trumfem pro rozbití Česko-Slovenska se nyní stali samotní Slováci. Sice tajně, ale přesto podporoval jejich snahy o osamostatnění se. Jak již bylo zmíněno, vyhlášení slovenské autonomie plně zapadalo do jeho plánů skoncování s Česko-Slovenskem.

3. března 1939 navštívil šéf kabinetu ministra zahraničí Hubert Misařík berlínský zahraniční úřad, kde jednal s Güntherem von Altenburgem. Šlo o garanci česko-slovenských hranic, která měla být vyměněna za řadu ústupků. Česko-slovenská vláda by přistoupila především na znatelnou redukci armády a dosazením německého ministra do vlády. Ten by měl dohlížet na to, aby žádné usnesení vlády nešlo proti zájmu Říše. Vše však bylo marné, neboť Česko-Slovensko bylo Německou říší již považováno za stát v rozkladu, a tudíž nevhodný pro další mezinárodní jednání.¹¹⁹

Nechť Němců poskytnout Česko-Slovensku garance již o něčem vypovídala. Když se k tomu přidaly i informace česko-slovenského vojenského zpravodajství o německých vojenských přípravách¹²⁰, bylo zřejmé, že další trvání druhé republiky se počítá pouze na dny. Vláda ale nepřikládala těmto zprávám patřičnou váhu.¹²¹

Zprávy o přípravách konečné okupace českých zemí pronikaly do diplomatických, vojenských a politických kruhů již od počátku roku. Zpravodajské služby zjistily, že jsou povolávání záložníci do wehrmachtu a že

118 GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 160.

119 LUKEŠ, František, Podivný mír, s. 291-292; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 162.

120 Německé vojenské přípravy spočívaly v maskování čísel vozů a jejich odznaků příslušnosti k útvarům mužstva. Tyto maskované jednotky se pak 12. března 1939 začaly přesouvat na sever do Slezska a na jih do Rakouska.

121 Česko-slovenská vláda měla ještě v živé paměti květnovou mobilizaci z roku 1938 a z tohoto důvodu se zdráhala nyní jednat stejným způsobem. Květnová mobilizace tehdy zesílila protičeskoslovenskou propagandu v Německu.

Německo provádí špionáž v česko-slovenské armádě. Němcům šlo především o zjištění dislokace jednotek a mobilizační schopnost armády. Vše bylo popsáno ve zprávě, kterou obdržela česko-slovenská vláda od zpravodajců 17. února 1939 a nasvědčovalo to brzkému obsazení Česko-Slovenska. Obzvláště, když se německé vojenské síly začaly shromažďovat na stejných místech jako v květnu 1938. Vládní činitelé však nevěnovali potřebnou pozornost ani těm nejpřesvědčivějším indiciím.¹²²

11. března, tedy tři dny před okupací, přijel do Československa Paul Thümmel, česko-slovenský tajný agent s krycím jménem A-54, a sdělil, že Třetí říše usiluje o odtržení Slovenska a dokonce ho podporuje. Německo tím sledovalo zamezení vytvoření bloku, který by ztížil německou expanzi na východ. Zároveň by 15. března měla být ve zbytku republiky provedena německá akce, které se mají zúčastnit jednotky SS a zvláštní policejní oddíly. Jednotky Wehrmachtu se akce účastnit neměly, byly by však připraveny na hranicích kvůli případným komplikacím.¹²³

O stavu vážného ohrožení republiky se rozhodl informovat vládu i člen hlavního štábu generál Bohumil Fiala a plukovník František Moravec. Ti přijeli na zasedání vlády, kde přednesli svá přesvědčení o chystané akci ze strany Německa. Členové vlády tomu ale nevěnovali patřičnou pozornost. Chvalkovský údajně odvětil, že ze svého resortu ministerstva zahraničních věcí nemá žádné informace, které by nasvědčovaly připravované okupaci, a připomněl též neadekvátní reakci na podobné informace v květnu 1938, které skončily vyhlášením mobilizace. Ministr obrany generál Syrový pochyboval též o zákroku Německa, neboť česko-slovenská vláda konala vše, co si německá vláda přála, tudíž není pro okupaci důvod. Předseda vlády Beran souhlasil s názory svých ministrů. Nechtěl totiž učinit žádná opatření, která by mohla z německé strany vyvolat odvetné reakce. Postoj představitelů vlády podpořil i právě přichozí ministr Jiří Havelka, který ujišťoval, že podle jeho informací vládne v Berlíně naprostý klid a že se němečtí představitelé chovají k česko-slovenským zástupcům velmi laskavě a že vlastně nic nenasvědčuje zhoršení vzájemných vztahů.¹²⁴

122 GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 167; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 242-243.

123 KOKOŠKA, Jaroslav, KOKOŠKA, Stanislav, Spor o agenta A-54, Praha 1994, s. 119; GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 167-168; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 243-244.

124 KOKOŠKA, Spor o agenta, s. 121-123.

Přeci jen mohla vláda alespoň nějaká opatření učinit. Zpravodajci navrhovali, aby všechna vojenská letadla odletěla a aby byly preventivně zničeny důležité písemné materiály, například plány zbrojních závodů.¹²⁵ Nic z toho se nestalo, což mělo za následek, že na začátku války nedisponoval zahraniční odboj žádným vojenským materiálem a že v bojích proti Francii využilo Německo bývalé česko-slovenské přepravní kapacity i česko-slovenské vojenské technologie.

Vyhlášení samostatného Slovenského státu 14. března 1939 ovlivnilo i vztah zbylé republiky k Velké Británii a Francii, neboť tímto aktem, podle vyjádření lorda Halifaxe v horní sněmovně britského parlamentu, přestala existovat země, jejíž hranice hodlala Velká Británie zaručit.¹²⁶ Omlouvala tak svou pasivitu při konečném obsazování Čech 15. března 1939.

Ani Francie se neodhodlala k žádným krokům, které by pomohly zvrátit obsazení území zbytku druhé republiky. Situace byla o to horší, že ve vztahu k Francii existovala z 21. ledna 1924 smlouva o přátelství a spojení a z 16. října 1925 garanční smlouva, které obsahovaly závazek poskytnout Československu vojenskou pomoc v případě nevyprovokovaného útoku ze strany Německa. Jenže na samotném francouzském ministerstvu zahraničních věcí vznikla v listopadu 1938 studie, která konstatovala, že politické změny v Česko-Slovensku utvořily odlišnou situaci od té, za které byly smlouvy podepsány, takže zmíněné strany mohly považovat původní podmínky za neplatné.¹²⁷

Když 14. března 1939 odpoledne vyrazil Chvalkovský s Háchou do Berlína, netušil, že se mu bezděky podaří to, o čem celou dobu ve vládě druhé republiky usiloval. A to zajistit bezpečnost Česko-Slovenska. Vyhlášení Protektorátu paradoxně znamenalo zajištění „bezpečnosti“ pro území bývalého Česko-Slovenska, nikoliv však bezpečnosti pro český národ, který se měl o několik let později stát předmětem vyhlazení.¹²⁸

125 GEBHART, Jan, KOUTEK, Jaroslav, KUKLÍK, Jan, Na frontách tajné války, Praha 1989, s. 40-42; GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny země, XV.a, s. 169.

126 Venkov, 16. 3. 1939.

127 BYSTRICKÝ, Problém záruk bezpečnosti, s. 184.

128 Jako důkaz lze uvést projev R. Heydricha o plánech na likvidaci českého národa z října 1941, viz VESELÝ, Československá zahraniční politika 1914 - 1945, s. 224-235; VESELÝ, Zdeněk (ed.), Dějiny českého státu v dokumentech, Praha 2003, s. 340-344.

Francie, ani Velká Británie nehodlaly zaručit bezpečnost Česko-Slovenska a v této otázce odkazovaly na Německou říši, do jejíž sféry vlivu Mnichovská dohoda Česko-Slovensko zařadila. Ani Hitler nehodlal zaručit existenci druhé republiky, neboť s ní měl své vlastní plány: obsadit území a získat tak potraviny pro německý národ a výrobní kapacity pro válku s Ruskem.

Kapitola 5

Poslední dny druhé republiky

13. března 1939 se Hitler sešel ve své pracovně v novém říšském kancléřství s Tisem za účelem přinutit ho k vytvoření samostatného slovenského státu, a tím ještě více oslabit Česko-Slovensko. Pozvání od Hitlera bylo Tisovi předáno vídeňským „Gauleiterem“ Bürckelem, který zdůraznil, že toto pozvání musí být přijato, jinak prý „obě německé divize umístěné na druhé straně Dunaje obsadí Bratislavu a Maďarsku bude se souhlasem Berlína povoleno obsadit Podkarpatskou Rus i část východního Slovenska“.¹²⁹

Tisovi se v Berlíně dostalo přijetí podle diplomatických zvyklostí, náležících oficiálním politickým osobám. Jednání se zúčastnili mimo jiné i německý ministr zahraničí Ribbentrop a ze slovenské strany Ďurčanský. Rozprava začala v 18:40 a trvala zhruba půl hodiny.

Úvodem Hitler zopakoval, že by Česko-Slovensko mělo být vděčné Německu, že nebylo po Mnichově ještě více zmrzačeno. Německo se prý vzdalo svých nároků na územní ostrovy s německým obyvatelstvem ležící na hranicích jen proto, aby prý zajistilo druhé republice normální životní prostor. Vděk, který ale za to Česko-Slovensko poskytlo, spočívá prý „v šikaně“ zbylého německého obyvatelstva. Dále zdůraznil, že střední Evropa je pevný, uzavřený, národohospodářský prostor, který může žít jen tehdy, je-li v oblasti klid a mír. Podle Hitlera jsou Čechy a Morava obklopeny Německem a Německo nikdy nesnese na svém vlastním území ohnisko neklidu. Vše je údajně způsobeno slabostí Chvalkovského a též návratem starého Benešova ducha, který podněcuje český národ k odporu.

¹²⁹ ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 336.

Dále se Hitler zabýval otázkou Slovenska, kdy zdůraznil, že na Slovensko se nevztahují německé zájmy, protože tato oblast nikdy Německu nenáležela. Tiso si prý pozval na schůzku, aby zjistil, co si vlastně Slovensko přeje. Po Mnichově si prý Hitler myslel, že si Slovensko přeje být obsazeno Maďarskem, ale nakonec dospěl k přesvědčení, že si Slovensko přeje samo řídit své vlastní záležitosti. Přeje-li si prý Slovensko samostatnost, bude Německo podporovat jeho snahu a dokonce samostatnost zaručí. Budou-li však slovenští představitelé váhat nebo nebudou-li si přát rozvázat spojení s Prahou, ponechá Hitler osud Slovenska napospas událostem, za které by již nebyl odpovědný. Pak se Hitler otočil k Ribbentropovi a otázel se ho, zda-li chce něco dodat.

Říšský ministr zahraničí řekl, že souhlasí se vším, co bylo řečeno, a dodal, že rozhodnutí musí být otázkou hodin, nikoliv dní. Poté podal Hitlerovi zprávu, kterou prý právě dostal, a podle které nastal pohyb maďarských vojsk ke slovenským hranicím. Tuto zprávu přečetl Hitler Tisovi.¹³⁰

Tiso následně poděkoval Hitlerovi za rozhovor a ujistil jej, že se „Führer může na Slovensko ve své loajalitě Německu spolehnout“. Ovšem pod dojmem těchto slov Tiso prý v tuto chvíli nemohl vyjádřit své mínění k dané věci a projevil zájem vzdát se na poradu se svým přítelem Ďurčanským a vše v klidu promyslet. Tím rozprava u Hitlera skončila.¹³¹

Jednání ale pravděpodobně probíhalo trochu odlišně, než je uvedeno v protokolu o návštěvě. Když se totiž druhý den Tiso vrátil do Bratislavy, sdělil prý ministrům, že Hitler byl velmi rozezlen, že nová Sidorova vláda dále spolupracuje s Čechy. Tam, kde končí oficiální protokol o návštěvě, prý začíná další rozprava, na které se měl Hitler vyjádřit takto: „Nevčlenil jsem v Mnichově Čechy a Moravu do německého Lebensraumu. Poskytl jsem Čechům pouze pět dalších měsíců. Pokud však jde o Slováky, mám k nim jisté sympatie. Dal jsem svůj souhlas k vídeňské arbitráži v přesvědčení, že Slováci se odloučí od Čechů a vyhlásí nezávislost, kterou by Německo vzalo pod svou ochranu. Jen proto jsem odmítl Maďarské požadavky pokud šlo o Slovensko. Zdá se, že Slováci nerespektují ducha vídeňské arbitráže,

130 Taktiku, že uprostřed rozhovoru přijde Ribbentrop s naléhavým sdělením, které vyvolá nutnost okamžitého řešení situace, využíval Hitler poměrně hojně. Jako příklad lze uvést, kromě Tisovy a Háchovy návštěvy v Berlíně, Chamberlainova zářijová jednání s Hitlerem.

131 Protokol o návštěvě Tisa u Hitlera, viz ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 340.

neboť vše nasvědčuje tomu, že se paktují s Čechy. Nemohu to připustit. Zítřka v poledne zahájím vojenskou akci proti Čechům. Povede jí generál Brauchitsch (jenž byl přítomen a na něhož ukázal). Německo nemá v úmyslu začlenit Slovensko do svého Lebensraumu. Právě proto musíte ihned vyhlásit nezávislost Slovenska. Poskytuji Vám lhůtu k rozhodnutí do zítřka poledne. V té době budou Češi už rozdraceni německým parním válcem“.

O velikém nátlaku svědčí i Tisův telefonát z Berlína na Slovensko. Musel mluvit německy a za zády mu stáli Ribbentrop, von Neurath a generál Brauchitsch. Měl příkaz žádat kabinet, aby svolal slovenský sněm na úterý na 10 hodin dopoledne. Když zjistil, že byl pochopen, tak zavěsil.¹³² Podle všeho se tento telefonát udál ještě před vlastním Tisovým jednáním s Hitlerem. Němečtí představitelé se nejspíše domnívali, že po skončení jednání bude již příliš pozdě na to, aby mohl být na druhý den svolán slovenský sněm. Ribbentrop též předal Tisovi znění zákona, jímž se měla vyhlásit slovenská nezávislost, již ve slovenském jazyce. Ještě téže noci se Tiso s Ďurčanským vrátili zpět do Bratislavy.

Následně v pozdních odpoledních hodinách 14. března 1939, poté, co byl vyhlášen samostatný slovenský stát, odjeli prezident druhé republiky Hácha s ministrem zahraničních věcí Chvalkovským vlakem do Berlína. Podle všeho se mělo jednat o podobnou návštěvu, na jakou byl den předtím povolán Tiso. Do Berlína odjížděli s přesvědčením, že se jim podaří nalézt nový způsob mírového soužití zbylého Česko-Slovenska s Německou říší. Že se ale na schůzce bude řešit jiný vztah než mírový, o tom je mohla přesvědčit zpráva, která je zastihla ještě ve vlaku. Ta zněla, že „německá vojska překročila hranice republiky na severní Moravě a postupují směrem na Frýdek-Místek“.¹³³

Vlak dorazil do Berlína zhruba ve 22:40 a Hácha s Chvalkovským a dalším doprovodem přivítala s oficiálními poctami čestná jednotka a zástupci berlínských úřadů. Přítomen byl i státní ministr Německa Otto Meißner a český vyslanec v Berlíně Vojtěch Mastný. Na nádraží je zastihla depeše od Berana o podmíněné demisi jeho vlády. Demise byla podána, aby ji mohl Hácha v případě potřeby využít

132 ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 336.

133 GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 169-170.

při jednání s Hitlerem. Současně se ale po celých českých zemích odehrávaly záměrně vyprovokované potyčky německých studentů s českými obyvateli, aby měla říšská místa argument o neklidu v českých zemích, který je potřeba zpacifikovat.¹³⁴

Ještě 14. března 1939 ve 23:30 se sešel Chvalkovský v hotelu Adlon s Ribbentropem na delší rozmluvu o obtížné situaci malého národa, vklíněného do sfér národa velkého. Oba se posléze sešli společně s Háchou v 1:10, již 15. března 1939, v budově říšského kancléřství s Hitlerem.¹³⁵

Bylo to první Háchovo setkání s Hitlerem, proto si Hácha ještě před začátkem jednání neodpustil Hitlerovi zalichotit, „...že si dlouho přál seznámit se s mužem, jehož pozoruhodné myšlenky četl a chápal“.

Ze začátku Hácha vysvětloval svůj postoj k politikům první republiky. On nesouhlasil s jejich názory, že bylo štěstí, že Československo bylo nezávislým státem. Též se prý s Masarykem či Benešem setkával maximálně jedenkrát ročně ze své pozice prezidenta Nejvyššího správního soudu, tudíž mu byl celý prvorepublikový režim cizí. Všechny těžkosti, kterými Česko-Slovensko prošlo, se prý musí chápat v kontextu teprve půlročního trvání nové republiky. Odmítl též výtky slovenské strany, že se odvoláním původní slovenské vlády a jmenováním vlády nové dopustil neústavního činu.

Hitler na druhou stranu zdůraznil, že zbytek Česko-Slovenska vděčí za svoji existenci jen jeho poctivému postoji a zmínil, že se postavil na česko-slovenskou stranu proti přehnaným územním požadavkům Maďarska. Československo se však nepostavilo na stranu Německa při obsazení Porýní Německem v roce 1936. Tehdy byla dokonce ústřední vládou slíbena vojenská podpora Francii, pokud by vojensky zakročila proti Německu. Uvedl též, že se Československo nepostavilo ani na stranu Itálie během habešského sporu v roce 1938. Přesto prý k Čechům necítí nepřátelství.¹³⁶ Bylo zcela nelogické podpírat hypotézu o nepřátelství Čechů vůči Němcům zmínkami o zahraničněpolitických rozhodnutích představitelů první republiky, zvláště když nedělali nic jiného, než dělal Hitler sám. Hájili národní zájem

134 TOMÁŠEK, Dušan, Causa Emil Hácha, Praha 1995, s. 35-36.

135 Venkov, 15. 3. 1939.

136 Protokol o návštěvě dr. E. Háchy u Hitlera, viz ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 325-329.

své země, tedy dřívějšího Československa, které se cítilo být ohroženo vzrůstajícím vlivem Německa.

Hitler dále uvedl, že jasně Chvalkovskému řekl, že nelítostně rozdrtí Česko-Slovensko, pokud nebudou Benešovy tendence podrobeny revizi. Vzhledem k tomu, že on necítí, že by v otázce vymýcení starého režimu došlo k nějakému pokroku, nemá jinou možnost, než zakročit a začlenit Česko-Slovensko do Německé říše. K tomuto kroku se prý rozhodl, protože již nevěří česko-slovenské ústřední vládě, že by učinila v oblasti odstranění Benešových vlivů nějaké změny, a zmínil i to, že česko-slovenská armáda stále nebyla zmenšena na přiměřený stav.

Hitler chtěl navíc demonstrovat Háchovi, že daný stav nelze změnit, a sdělil mu, že německá armáda již vyrazila od severu, a kde narazila na odpor, tam ho nemilosrdně zlomila. V 6 hodin ráno prý vpadne zbytek armády do Česko-Slovenska ze všech stran a německé letectvo obsadí všechna letiště. Hitler načrtl dvě možnosti. Buď povede postup německých vojsk k boji, v tom případě by byl odpor zlomen všemi prostředky fyzické síly, nebo proběhne vpád německých vojsk přijatelně, v tom případě by poskytl vůdce s radostí Česko-Slovensku autonomii, kterou nemělo ani za Rakouska-Uherska, a dále by poskytl vlastní ušlechtilý život a jistou národní volnost.¹³⁷

Hácha s Chvalkovským byli šokováni Hitlerovým prohlášením. Podle svědectví seděli ve svých křeslech jako zkamenělí. Hácha neměl jediný důvod nevěřit tomu, co Hitler řekl, bere-li se v úvahu zpráva o překročení německých vojsk na severní Moravě, kterou obdržela česká delegace již ve vlaku cestou do Berlína a která byla potvrzena Ribbentropem bezprostředně poté, co vlak do Berlína dorazil. Hácha pak tedy musel uvěřit i tomu, že své záměry s Česko-Slovenskem myslí Hitler naprosto vážně.

Hitler pak vysvětlil, proč by v případě boje neposkytl Česko-Slovensku žádné úlevy, že by při postupu vojsk byli mrtví na obou stranách, přičemž mrtví na německé straně by vyvolali nenávist, která by vůdce z důvodu sebezáchovy donutila neposkytnout českému národu autonomii. Právě proto pozval Háchu do Berlína, aby zabránil boji a krveprolití, které by přineslo nenávist obou národů.

137 Protokol o návštěvě dr. E. Háchy u Hitlera, viz ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 325-329.

Vstřícný Háchův postup by snad podle Hitlera mohl zabránit krajnostem. Připomenul též, že německá vojenská převaha je zdrcující, že na jeden český prapor připadá celá jedna německá divize. Poté doporučil Háchovi, aby se vzdálil a poradil se s Chvalkovským o tom, co je třeba učinit.

Předtím, než se Hácha s Chvalkovským odebrali na poradu, sdělil Hácha Hitlerovi, že je mu situace zcela jasná a že jakýkoliv odpor by byl zcela nemyslitelný. Dále dodal, že ale nedokáže během čtyř hodin zabránit tomu, aby se nikdo nepostavil na odpor. Zeptal se tedy Hitlera, jestli by nemohl odzbrojení české-slovenské armády provést jiným způsobem. Na to mu Hitler odpověděl, že rozhodnutí již padlo a že jako rozhodnutí vůdce je neodvolatelné. Došlo tedy k dosažení dohody a následně se všichni sešli v Hitlerově studovně ke konečné rozpravě.

Při konečné rozpravě Hitler připustil, že německá okupace Česko-Slovenska jistě nevyvolá pozitivní ohlas, přesto vyjádřil přesvědčení, že český národ pozná výhodnost nového soužití. O odnárodnění nemůže být ani řeč, neboť toto slovo je prý národně-socialistické ideologii cizí. To Háchu uklidnilo a tázal se dále, zda-li je z hospodářského hlediska naplánováno vytvoření celní unie. Na to Göring odpověděl, že Německo a zbylé Česko-Slovensko budou tvořit v hospodářském smyslu jednotné území, a že kromě toho dostanou české podniky zakázky, které zcela určitě zdvojnásobí českou produkci. Hitler dodal, že hospodářsky český lid ve spojení s Německem získá.

Na závěr Hitler ukončil jednání slovy, že „...v každém případě obdrží Češi více práv, než sami udělili Němcům žijícím na jejich území“. Protokol pak byl Hitlerem, Ribbentropem, Háchou a Chvalkovským podepsán ve 3 hodiny 55 minut.¹³⁸

Ani tento protokol však neudává, co se ve skutečnosti přesně stalo. Podle všeho se Hácha poté, co slyšel, že bude zbylé Česko-Slovensko anektováno a že veškerý odpor bude zlomen silou, zhroutil a omdlel. Ihned museli údajně zakročit osobní lékaři maršála Göringa, kteří nakonec přivedli Háchu zpět k vědomí. Hácha pak podepsal předložený dokument, podle kterého česko-slovenská vláda svěřuje osud Čech i Moravy „s plnou důvěrou do rukou Führera“.¹³⁹

138 Protokol o návštěvě dr. E. Háchy u Hitlera, viz ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces, s. 325-329.

139 Tamtéž, s. 352.

Podobně i jako Tiso, který v průběhu své návštěvy volal na Slovensko, volal i František Chvalkovský zhruba ve 2:05 hod. do Prahy, kde v té době probíhalo noční zasedání vlády. Chvalkovský sdělil, že „v 6 hodin ráno dne 15. března 1939 německé tlupy vtrhnou do Čech a na Moravu na všech místech, aby odzbrojily armádu a obsadily celý stát. Zbývají necelé čtyři hodiny, a proto naléhavě nutno učinit všechna opatření, aby nikde nebyl kladen odpor, poněvadž by to vedlo k důsledkům dalekosáhlým“. Po Chvalkovském převzal telefon Hácha a žádal, aby odzbrojení armády a obsazení území proběhlo co nejhladším způsobem.¹⁴⁰

Po skončení telefonátu přišel do salónku Ribbentrop s konceptem prohlášení o tom, že česko-slovenský prezident klade s plnou důvěrou osud českého národa do rukou německého vůdce. Ještě před výzvou k podepsání sdělil Göring Háchovi, že by mu bylo líto, kdyby německé letectvo zničilo Prahu, ale že by musel dokázat stále nevěřícím Britům a Francouzům, „jak stoprocentní práci umí jeho Luftwaffe odvést. Oni totiž prý tomu stále nechtějí věřit a on by jim to rád předvedl“.¹⁴¹

Na konci jednání kolem páté hodiny ranní telefonoval Chvalkovský opět do Prahy, tentokrát, aby vládním činitelům tlumočil oficiální sdělení, ve kterém se uvádělo, že Hitler přijal česko-slovenské představitele na jejich přání, a že obě strany spolu probraly události posledních dní a shodly se na přesvědčení, že cílem všeho snažení má být udržení míru a pořádku ve střední části Evropy. Aby vyhověl tomuto cíli, rozhodl se prezident Hácha, že vkládá osud českého národa a země do rukou vůdce Německé říše. Vůdce pak toto prohlášení přijal a rozhodl, že vezme český národ pod ochranu Německé říše a že mu zaručí autonomní vývoj jeho národního života.¹⁴²

Toto oficiální sdělení nebylo z německé strany vůbec upřímné, neboť obsahovalo tři nepravdivé údaje, kterých si musel být Hitler vědom. Za prvé Hitler nepřijal česko-slovenské představitele na jejich přání. Šlo o jeho přání, neboť jednání bylo pro Hitlera důležitější. Chtěl totiž zajistit obsazení Česko-Slovenska mírovou cestou bez vojenských ztrát. Dále, že se Hácha rozhodl vložit osud národa do rukou vůdce. Spíše byl k tomuto rozhodnutí ultimativně donucen. Poslední, co Hitler o sobě

140 GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 171.

141 PASÁK, Tomáš, JUDr. Emil Hácha : (1938-1945), Praha 1997, s. 45; TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 38.

142 GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 171-172.

předem věděl, že nedodrží, je zaručení autonomního vývoje českého národa. Hitler by totiž nikdy nesnesl cizorodý prvek na svém území a všechny dokumenty svědčí o záměru Hitlera část národa germanizovat a zbytek vyhladit.

Oficiální sdělení ale nebylo jediným dokumentem podepsaným v Berlíně. Druhý dokument se týkal kapitulčních podmínek požadovaných německou vládou. Podepsali ho pouze Hácha a Chvalkovský a mimo jiné se zavázali k tomu, že ozbrojená moc složí zbraně a zůstane v kasárnách, že bude vydán zákaz startu vojenským, civilním a soukromým letadlům, že protiletecká děla budou stažena do kasáren a že se na letištích a jejich zařízeních nebudou provádět žádné změny. Navíc byla v kapitulčním protokolu zahrnuta výhrůžka, že oddíly, které se postaví na odpor, budou ihned napadeny a zničeny, a vojenská letadla, která opustí letiště, budou okamžitě sestřelena.¹⁴³

Hácha musel být v průběhu jednání pod těžkým psychickým tlakem. Později líčil vše, co se odehrálo před audiencí velmi barvitě, zatímco o samotné audienci uvedl pouze stručná fakta. Chtěl tím pravděpodobně zakrýt ponížení a hrůzu, kterou prožíval. Hitler naopak později vyličil průběh jednání ministři pro zbrojní výrobu a svému důvěrníkovi Albertu Speerovi slovy: „Konečně jsem starce zpracoval tak, že byl s nervy úplně u konce a chtěl podepsat. Vtom dostal srdeční záchvat. Ve vedlejší místnosti mu dal doktor Morell injekci, ale ta byla pro ten případ moc silná. Hácha se příliš vzpamatoval, znovu ožil a opět odmítal podepsat. Až potom jsem ho konečně dostal“.¹⁴⁴

Sám Hácha ale popsal událost trochu jinak. Řekl, že po skončení prvního telefonátu se k němu dostavil Göringův lékař doktor Theodor Morell a požádal ho, jestli by mu mohl vyšetřit tep. Poté prý doktor shledal, že je nepravděelný a nabídl mu injekci, kterou ale Hácha podle svých slov odmítl, neboť prý necítil potřebu lékařského zákroku. Po Morellově opětovném naléhání se konečně podrobil a byla mu pro povzbuzení podána injekce s roztokem glukózy.¹⁴⁵

Je tedy otázkou, proč se sám Hácha nezmínil o prodělaném srdečním záchvatu. Vysvětlení může být dvojí, buď nechtěl vypadat jako fyzicky zhroucený stařec a snažil se působit dojmem, že měl vše pod kontrolou, nebo srdeční záchvat jen

143 PASÁK, JUDr. Emil Hácha, s. 48-49.

144 TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 39.

145 Tamtéž, s. 38.

předstíral, aby získal čas k dalšímu promyšlení postupu. V ten moment by uvedenou událost zcela jistě také zamlčel.

Oprávněnost dvou teorií o možném srdečním záchvatu potvrzuje i grafologický rozbor Háchova podpisu na prvním z konečných dokumentů. Podle grafoložky Ireny Mládkové je z podpisu patrná Háchova psychická i tělesná únava a stísněnost. Roztřesený podpis vypovídá o velkém stresu a úzkosti, což by potvrzovalo, že Hácha srdeční záchvat skutečně prodělal. Naproti tomu grafoložka uvádí, že Hácha napsal své jméno jedním tahem bez přerušení společně s akademickým titulem, což může nasvědčovat i o hněvu.¹⁴⁶ Hněvu je člověk schopen spíše, pokud je při fyzické i psychické síle.

Podle Chvalkovského vyjádření, ke kterému došlo o rok později, nepředpokládali tehdy ani on, ani Hácha, že berlínské jednání a podpis prohlášení povedou k vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Očekávali prý pouze dočasnou vojenskou okupaci až do okamžiku vyřešení všech těžkostí. Nepředpokládali, že by vše mohlo vést k potlačení zbylé české-slovenské samostatnosti. O dočasnosti okupace prý byli v tu dobu přesvědčeni všichni zúčastnění čeští představitelé.¹⁴⁷

Když se Hácha vrátil do hotelu, kde na něj čekala jeho manželka, vyjádřil se ve smyslu, že toto je konec české samostatnosti a že za to, co učinil, ho jednou národ nazve zrádcem. V 11 hodin dopoledne týž den nastoupil Hácha do vlaku, aby se vrátil do Prahy. Jeho vlak měl ale tři hodiny zpoždění s oficiálním odůvodněním, že zpoždění bylo způsobeno sněhovou kalamitou. Zpoždění však bylo způsobeno samotnými nacisty proto, aby se na Pražský hrad dostal Hitler dříve než Hácha. Hitler přijel do Prahy 15. března 1939 v koloně automobilů a obrněných transportérů v 19:15, zatímco Hácha dorazil na Wilsonovo nádraží v 19:30, kde ho již na nástupišti očekával německý velitel okupovaného města. Než se dostavil na hrad, byla už hradní stráž nahrazena příslušníky jednotky SS. Pro Háchu to muselo být hořké uvítání.¹⁴⁸

146 Mladá fronta Dnes, 16.3.2007.

147 Dokumentuje to i zpráva o berlínském jednání na mimořádném zasedání vlády v den, kdy se Hácha s Chvalkovským vrátili do Prahy. Při přednesu zprávy Hácha řekl, že nic není tak zlé jak vypadá, že stále budou mít zbytkové Česko-Slovensko vlastní stát, ovšem bez armády a ministra zahraničí, viz PASÁK, JUDr. Emil Hácha, s. 51.

148 TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 39-40.

Je otázkou, do jaké míry byl Hácha přesvědčen o správnosti svého počínání. O čtyři roky později sepsal Josef Kliment pro Háchu kvůli jeho zhoršujícímu se zdravotnímu stavu politickou závěť. V textu ale nebyla projevována žádná lítost nad událostmi z 15. března 1939. Naopak, opět bylo zopakováno přesvědčení, že Československo vždy patřilo do sféry zájmu Říše. Český národ se měl zaměřit na posílení česko-německé spolupráce, která by přinášela trvalý prospěch Říši i Čechům. V závěti byl také určen Jaroslav Krejčí jako Háchův nástupce na prezidentský post.¹⁴⁹ Existují ale pochybnosti o tom, zda-li Hácha podepsal závěť z vlastní vůle, nebo k tomu byl donucen. Některé zdroje totiž uvádějí, že neměl na sestavení závěti žádný podíl, neboť v té době byl již údajně ve stavu, kdy ani nevěděl, co říká.¹⁵⁰

Okupace Česko-Slovenska fakticky začala tedy již 14. března 1939 odpoledne, kdy německé jednotky vtrhly na Ostravsko. Tam narazily na odpor pouze v Místku, kde došlo ke střetnutí s místní vojenskou posádkou. Hlavní postup měl ale začít až 15. března 1939 v šest hodin ráno pod názvem Březnový vír.

Jednou z možných příčin, proč Německo zahájilo svůj postup na Ostravsku dříve než stanovil oficiální plán, bylo Hitlerova snaha zajistit si silnější pozici při jednáních s Háchou, které se konalo právě tou dobou, a potvrdit zdání, že své rozhodnutí okupovat zbytek Česko-Slovenska myslí vážně. Druhé vysvětlení je, že Němci chtěli předejít případnému vniknutí Poláků do severomoravské průmyslové oblasti¹⁵¹, o kterou měla Německá říše eminentní zájem.

Od časných ranních hodin 15. března 1939 začaly německé jednotky postupovat do českého a moravského vnitrozemí, hlavně směrem na Prahu. Současně se zahájením postupu přelétlo hranice i německé letectvo. Mezinárodně politickým zdůvodněním akce se měl stát Hitlerův rozkaz, ve kterém stálo, že se Česko-Slovensko nalézá v rozkladu, že zde panuje nesnesitelný teror proti německým soukmenovcům, a proto musí branná moc zajistit na tomto území snesitelný pořádek,

149 TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 177-178.

150 PASÁK, JUDr. Emil Hácha, s. 227-228.

151 GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 173.

a jakýkoliv odpor má být zlomen všemi prostředky, například zajetím a následnou popravou rukojmí.¹⁵²

Na vojenské okupaci českých zemí se podílelo 22 německých divizí, což odpovídalo síle zhruba 350 tisíc mužů, kteří byli rekrutováni především z území bezprostředně sousedících s Česko-Slovenskem. V porovnání s útokem, který byl připravován v září 1938 a kterého se mělo zúčastnit 46 německých divizí, byla tato akce podstatně méně razantní, neboť německá strana nepočítala s možnou vojenskou obranou. Vojenským okupačním jednotkám v Čechách velel generál Johannes Blaskowitz a na Moravě generál Wilhelm List.¹⁵³

Dne 15. března 1939 v 9 hodin ráno přijely první motorizované jednotky do Prahy. K večeru přijel Hitler se svým doprovodem na Pražský hrad, kde nechal ihned vztyčit vlajku s hákovým křížem. Chtěl nejen oslavit triumf své agresivní politiky, ale také rozhodnout, jaká bude státoprávní podoba okupovaného území. Ještě tu noc se na Pražském hradě ve sboru Hitlerových poradců diskutovalo, jakou formou připoutat české země k Říši. Konečný návrh byl hotov druhý den dopoledne 16. března 1939 a plně akceptoval Hitlerovy pokyny. Hitler nakonec koncipoval k textu návrhu úvodní preambuli.¹⁵⁴ Text byl nato jednostranným aktem vyhlášen jako výnos o zřízení Protektorátu na okupovaném území Čechy a Morava, který byl ten den ve 13 hodin přečten v rozhlase a druhý den vyšel ve všech celostátních denících. Akt byl podepsán pouze německými představiteli,¹⁵⁵ což neodpovídalo Hitlerovu slibu, že poskytne zbylému českému území autonomii. V takovém případě by akt byl jistě podepsán i českými představiteli.

Výnos obsahoval na začátku ideologické důvody pro obsazení Česko-Slovenska Německem. Tvrdil, že „...po tisíc let náležely k životnímu prostoru německého národa česko-moravské země“, a že se umělý tvar Česko-Slovensko stal ohniskem stálého neklidu. Tento neklid prý ohrožoval evropský mír, a proto nemůže Německá říše trpět pro její vlastní klid nepokoje na svých hranicích. Byl to tedy pud sebezáchovy, který donutil Německo jednat. To se zároveň se cítí jako jediné

152 TOMÁŠEK, Dušan, Deník druhé republiky, s. 227-229; GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 173-174; GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 245.

153 GEBHART, KUKLÍK, Druhá republika, s. 245-246.

154 Tamtéž, s. 247.

155 TOMÁŠEK, Causa Emil Hácha, s. 40.

oprávněné tyto problémy řešit.¹⁵⁶ Za touto preambulí, která ovšem neodkazovala na ujednání učiněná v Berlíně 15. března, následovalo 13 článků, které upravovaly poměr Protektorátu k Říši.

V Hitlerově výnosu o zřízení Protektorátu se v článku 1 pravilo, že okupovaná území náleží nyní k Velkoněmecké říši a vstupují jako „Protektorát Čechy a Morava“ pod její ochranu. To znamenalo, že Česko-Slovensko ztrácí nad svým územím svrchovanou moc ve prospěch Říše a že jakékoli další otázky týkající se statutu území by spíše měly být upraveny říšskými zákony. Další články výnosu tudíž nemohly mít právní podklad.

Článek 2 přisoudil příslušníkům německého národa německé státní občanství, čímž je vyjmul z jurisdikce protektorátního soudnictví, kterému nyní podléhalo pouze zbylé ostatní obyvatelstvo Čech a Moravy.

Článek 3 určil, že Protektorát je autonomní a spravuje se sám, avšak tato autonomie musela být vedena v souladu s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Říše, což jinými slovy znamenalo, že v rámci autonomie se Protektorát nemohl autonomně vyvíjet. Autonomní správu měly zajišťovat vlastní orgány a úřady v čele s hlavou autonomní správy Protektorátu, která sice měla požívat ochrany a čestných práv hlavy států, ve své funkci však byla podřízena vůdci Německé říše, jehož důvěru pro výkon své funkce potřebovala (článek 4), a tím byla podřízená i novému „říšskému protektorovi“, jež měl vůdce na území bývalé republiky zastupovat (článek 5). Říšský protektor měl oprávnění potvrzovat i odvolávat členy vlády, měl právo veta, co se týkalo rozhodování vlády, mohl dávat vládě rady a zároveň mohl v určitých případech sám vydávat nařízení.¹⁵⁷

Podle článku 6 měla přebrat zahraniční záležitosti Protektorátu Německá říše, což znamenalo, že Protektorát nemohl mít žádná vlastní diplomatická zastoupení v zahraničí. Na druhou stranu mohl vyslat do Berlína „vyslance“, který jej měl zastupovat u říšské vlády. Další článek zajišťoval českému území vojenskou ochranu, přičemž Německá říše mohla libovolně zřizovat a přemísťovat vojenské jednotky na území Protektorátu.

¹⁵⁶ Výnos o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, viz VESELÝ, Dějiny českého státu, s. 334-335.

¹⁵⁷ Uplatňování autonomie bylo tedy problematické, uvědomíme-li si, že jakékoli rozhodnutí protektorátních institucí mohlo být zrušeno s odvoláním na říšské zájmy, a naopak se stejným odvoláním na tyto zájmy mohlo být rozhodnutí vnuceno.

Hospodářsky měl být Protektorát součástí jednotného celního prostoru a na jeho území měla začít platit kromě koruny i říšská marka.¹⁵⁸

Článek 11 stanovoval, že Říše může vydávat právní předpisy s platností i pro Protektorát, pokud by to vyžadoval společný zájem, stejně jako převzít do rukou celou správu Protektorátu.

Předposlední článek pak ponechal právo v Čechách a na Moravě v platnosti, pokud by neodporovalo smyslu převzetí ochrany Německou říší, a poslední pak dal říšskému ministru vnitra oprávnění vydávat předpisy potřebné k doplnění a provádění tohoto výnosu o zřízení Protektorátu. Podepsáni byli Adolf Hitler, Joachim von Ribbentrop, Wilhelm Frick a Hanz Heinrich Lammers.¹⁵⁹

Z vnitrostátního právního hlediska tedy platilo na území Protektorátu česko-slovenské právo, předpisy vydané říšským ministrem vnitra, tedy říšské právo, i nově vznikající Protektorátní právo, vzešlé z protektorátních institucí. Pokud by došlo ke konfliktu práv, pak nebylo nikde stanoveno, které právo má přednost. Celkově tedy právní systém působil jako značně nesourodý celek.¹⁶⁰

I z mezinárodně právního hlediska zde vznikl jakýsi paskvil. Označení Protektorát, které znamená „chráněný subjekt“, mohlo znamenat, že si území zachovává jistou mezinárodní subjektivitu. Podle výnosu ale Protektorát již žádnou subjektivitu neměl, neboť byl včleněn do Říše. Postavení českých zemí neodpovídalo ani do té doby známým koloniálním územím, které vlastnily Velká Británie a Francie. Tato území si totiž jistou míru svrchovanosti udržovala. Navíc tím, že byl výnos o Protektorátu vyhlášen jednostranným normativním aktem z německé strany, nikoliv jako přenesení suverenity českou stranou na Německou říši, jednalo se z mezinárodně právního hlediska o akt agrese proti Česko-Slovensku. Ve svém důsledku to mělo vyvolat splnění závazků ze strany Francie a Velké Británie, jež se v Mnichově zavázaly, že poskytnou Česko-Slovensku pomoc proti nevyprovokovanému útoku ze strany Německa. Nic takového se však nestalo.¹⁶¹

158 Poměr obou měn byl následnými výnosy stanoven na 10 korun za marku. Reálný kurz byl však 6 až 7 korun za marku, což znamenalo, že osoby platící na území Protektorátu markami (Němci) získali za své peníze více, než osoby platící korunami (Češi).

159 Výnos o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, viz VESELÝ, Dějiny českého státu, s. 334-335.

160 GEBHART, KUKLÍK, Velké dějiny zemí, XV.a, s. 181.

161 Tamtéž, s. 181-185.

Výnos o vyhlášení Protektorátu nelze brát ani jako mezinárodní smlouvu, ačkoliv se Hitler na jednu stranu snažil, aby výnos jako mezinárodní smlouva působil. Navenek měl Protektorát vypadat, jako že požívá plné autonomie, ba dokonce suverenity. Ale každý článek, který Protektorátu jistou autonomií přisuzoval, byl jinými ustanoveními omezován.

Hitler se snažil působit dojmem, že se v bývalém Česko-Slovensku vlastně nic nezměnilo, což plně vyhovovalo i představitelům Velké Británie a Francie, kteří mohli později před vlastní veřejností dokazovat, že nebylo třeba zasahovat. Navíc Hitler potřeboval i nadále půjčky a investice ze západních demokracií, aby mohl dále rozšiřovat německý zbrojní arzenál.

17. března 1939 přednesl nyní již státní prezident¹⁶² Emil Hácha projev, ve kterém se vyjádřil, že již před dvaceti lety pochyboval o bezstarostném vývoji nové republiky a nynější události mu prý dávají za pravdu. Jen čas ukáže, komu lze za nedávné události přisuzovat vinu. Poté se v řeči vrátil k jednáním v Berlíně z 15. března 1939 a řekl, že vložil osud českého národa do rukou Hitlera pod podmínkou, že českému národu bude zajištěna svébytnost a svéprávný vývoj národního života.¹⁶³ Podle dobových záznamů byl z jeho projevu cítit smutek a sklíčenost starého člověka.

Z právního hlediska končí zřízením Protektorátu 16. března 1939 zahraniční politika česko-slovenské druhé republiky. Podle článku 6 Hitlerova výnosu o zřízení Protektorátu zastávala nyní zahraniční záležitosti Protektorátu Německá říše. Jediným zahraničním zastoupením Protektorátu se měl stát „vyslanec“ u říšské vlády,¹⁶⁴ kterým se později stal Chvalkovský. Toto spíše symbolické než faktické diplomatické zastoupení mělo zachovat zdání jisté autonomie vzniklého Protektorátu. Vzhledem k tomu, že se dosud nepodařilo nalézt žádné spisy týkající se tohoto velvyslanectví, nelze předpokládat, že by měl tento úřad v období Protektorátu jakýkoli význam.¹⁶⁵

Vyhlášení Protektorátu znamenalo konec i česko-slovenské zahraniční diplomatické služby, což s sebou přineslo jak likvidaci samotného ministerstva

¹⁶² Podle výnosu zněl název funkce „hlava autonomní správy“.

¹⁶³ PASÁK, JUDr. Emil Hácha, s. 68.

¹⁶⁴ Výnos o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, viz VESELÝ, Dějiny českého státu, s. 334-335.

¹⁶⁵ OD ROZPADU Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940: (16. březen 1939 - 15. červen 1940), Praha 2002, s. 5.

zahraničních věcí, tak i zastupitelských úřadů v zahraničí. Ještě ten samý den 16. března 1939 ve 20:00 odeslal Chvalkovský cirkulární nótu všem 35 zastupitelským úřadům v zahraničí. Ta byla nadiktována německým vyslancem Karlem Ritterem, pozdějším zástupcem říšského ministerstva zahraničních věcí na území Protektorátu Čechy a Morava.¹⁶⁶ Ve dvou větách v ní stálo: „Podřídte se, dejte k dispozici všechny spisy a provádějte přesně příkazy německé diplomatické mise. Vyrozumějte [!] rovněž všechny konzulární úřady. Chvalkovský“.¹⁶⁷

Vzhledem k tomu, že v tu dobu byly komunikační spoje se zahraničími zastupitelstvími většinou přerušeny, musela být nóta odnesena na poštu, a poté nešifrovaně telegramem odeslána. Tento nestandardní postup pak vzbudil podezření některých vyslanců, kteří žádali o opakování instrukcí. Proto byla 18. března 1939 v 18:00 odeslána telegraficky další cirkulární instrukce, týkající se oznámení o ukončení diplomatické činnosti příslušným vládám.¹⁶⁸ V této nótě stálo, že „na žádost likvidátora vyrozumějte [!] tamní vládu o zastavení činnosti našich zastupitelských úřadů podle proklamace ze dne 16. března 1939 a uvědomte o tom tamní německou misi. Tamní říšská mise obdržela z Berlína instrukce o převzetí našich konzulátů. Zamini [ministerstvo zahraničních věcí, pozn. aut.] v likvidaci.“¹⁶⁹ Týž den odešla ještě třetí nóta, ve které stálo „Proveďte přesně zdejší telegram ze 16. o předání úřadu a všech spisů německé diplomatické misi a vyrozumějte [!] tamní vládu. Chvalkovský“.

Na základě těchto instrukcí bylo 27 vyslaneckých úřadů z celkového počtu 37 odevzdáno Němcům. Zbylé úřady odmítli vyslanci Němcům odevzdat. Patřilo mezi ně i 5 hlavních vyslanectví ve Francii, Sovětském Svazu, Spojených státech amerických, Velké Británii a Polsku, tedy ve státech, které vznik Protektorátu neuznaly. Tato vyslanectví mohla bez jakýchkoli obtíží vykonávat svůj úřad se zachováním všech diplomatických výsad a nakonec se i stala základem pro vznik nové československé prozatímní vlády, tentokrát v exilu.¹⁷⁰ Neposlušným vyslancům

166 OD ROZPADU Česko-Slovenska, s. 6-7.

167 Cirkulární nóta odeslaná Chvalkovským 16. března 1939, viz tamtéž, s. 52.

168 Tamtéž, s. 7-8.

169 Druhá cirkulární nóta z 18. března 1939, viz tamtéž, s. 6.

170 Nevydaná vyslanectví se z právního hlediska stala pokračovateli zahraniční politiky česko-slovenské republiky. Část vyslanců se zpočátku dostala do konfliktu s Edvardem Benešem, který se též prohlásil za pokračovatele česko-slovenské vlády. Beneš ale sám o své vlastní vůli abdikoval na prezidentský post v říjnu 1938. Definitivně byly vztahy Beneše a

byl v Protektorátu zabaven veškerý majetek, dokonce byli Protektorátem zbaveni českého občanství.¹⁷¹

Zahraniční politika druhé republiky tedy fakticky skončila 18. března 1939 cirkulárními nótami zanikajícího ministerstva zahraničních věcí o ukončení zahraničních diplomatických misí.

československých vyslanců urovnány až 18. července 1941, kdy britská vláda uznala novou československou vládu a Beneše československým prezidentem.

171 OD ROZPADU Česko-Slovenska, s. 9-13.

Závěr

Z textu této diplomové práce vyplývá, že osud česko-slovenské pomnichovské republiky prakticky nebylo možné změnit. Hitler využil všech možných, legálních i nelegálních, nástrojů k podkopání stability druhé republiky. Nestabilitu, kterou záměrně vyvolával, pak využil k ospravedlnění konečného obsazení českého území. Veškeré úvahy o hlubší změně ideologie a větším podřízením Německé říši nemohly rozhodně ochránit český národ před údělem, který mu byl přichystán. Všechny kroky Německa vůči druhé republice je tedy třeba vysvětlovat v kontextu předem daných záměrů Třetí říše.

Hitler se na jednu stranu snažil co nejvíce oslabit Česko-Slovensko tlakem na rozvázání všech spojeneckých smluv a požadavkem na demobilizaci, na druhou stranu podkopával vnitřní soudržnost republiky podporováním autonomistických snah Slovenska. Chvalkovského a Háchovy návštěvy v Berlíně neměly žádný vliv na změnu postoje Německa vůči Česko-Slovensku, pouze dokazovaly umíněnost a aroganci německých pohlavárů.

Postup ostatních velmocí vůči Německu je také zarážející. Ačkoliv představitelé Velké Británie a Francie věděli, s kým mají tu čest, nedokázali ráznými kroky přinutit Hitlera ke změně jeho politiky. Ústupky Velké Británie Hitlerovi pramenily jednak z požadavků domácího veřejného mínění, které si válku nepřálo, jednak z obav britských aristokratických kruhů z rozšiřování bolševismu po Evropě.

Francie vyměnila mnichovské oslabení Česko-Slovenska za angažmá Velké Británie v případném napadení zbytku republiky. Když Velká Británie odmítla 15. března 1939 splnit své závazky vůči Česko-Slovensku, odmítla Francie riskovat

izolovanou válku vůči Německu, které by mohlo nyní soustředit veškeré své síly na jednu frontu. Velká Británie neviděla v obsazení Česko-Slovenska hrozbu pro vlastní bezpečnost, naopak viděla šíření nacismu ve středoevropském prostoru jako ideální hráz proti sovětskému komunismu. Svou liknavostí a krátkozrakostí tak umožnila vzniknout nejkrvavějšímu konfliktu v dějinách lidstva, na který později paradoxně sama doplatila.

Ve své diplomové práci jsem se snažil zmínit o všech důležitých aspektech česko-slovenské zahraniční politiky ve sledovaném období. Při studiu literatury jsem zaregistroval, že v moderních dílech o druhé republice chybí hlubší analýza dokumentů. Je to dáno především tím, že většina dokumentů byla analyzována v 50. a 60. letech, a řada autorů dnes na tyto rozbory navazuje. Vzhledem k tomu, že v komunistickém Československu se na mezinárodní vztahy aplikovala marxistická teorie, a že jsem se v první kapitole snažil dokázat, že na období před druhou světovou válkou je možno aplikovat pouze realistickou koncepci mezinárodních vztahů, jsou závěry plynoucí z děl z 50. a 60. let často pochybné.

Nespoléhal jsem se tedy pouze na dostupnou literaturu, a znovu jsem vyhledal příslušné dokumenty. Zpracované soubory a různé edice dokumentů mi poskytly vše potřebné k práci.

Přínos této diplomové práce vidím především v definování hlavních teorií mezinárodních vztahů, jejich aplikaci na vztah velkého a malého státu a potažmo i na mezinárodní vztahy před druhou světovou válkou. Podle závěrů z první kapitoly nově analyzuji úlohu Francie při mnichovské krizi, přičemž zjišťuji, že její politika nebyla pouze „ve vleku“ Velké Británie, jak se často uvádí. Třetí a čtvrtá kapitola je pak syntézou dosavadních poznatků v oblasti dvou nejdůležitějších aspektů politiky druhé republiky, tedy snah o konsolidaci republiky a o garanci hranic ze strany velmocí. V poslední kapitole pak přináším komplexní zpracování Tisovy a následující Háchovy návštěvy v Berlíně, na základě vlastních analýz dostupných dokumentů a nových poznatků, a také podrobně analyzuji Háchův srdeční záchvat. Zmiňuji též metody, jaké používali němečtí představitelé k dosažení vlastních cílů. Na závěr detailně rozebírám jednotlivá ustanovení Výnosu o vyhlášení Protektorátu a zabývám se jejich důsledky pro zahraniční politiku druhé republiky, respektive i pro česko-slovenské zastupitelské úřady.

Seznam pramenů a literatury

Archivy

Digitální archiv Parlamentu ČR.

Denní tisk

Slovák, 1938, č. 148-297; 1939, č. 1-76.

Venkov, 1939, leden – březen.

Edice dokumentů

ČESKOSLOVENSKO a norimberský proces: hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu, 1. vyd., Praha: Ministerstvo informací, 1946.

PROTIFAŠISTICKÝ A NÁRODNĚ OSVOBOZENECKÝ BOJ českého a slovenského lidu 1938-1945, I. Díl, 3. svazek, 3. sešit, Praha: Státní ústřední archiv, 1987.

SCHELLE, Karel (ed.), Československé dějiny státu a práva v dokumentech, díl 5, 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1993, ISBN 80-210-0741-9.

ŠNEJDÁREK, Antonín (ed.), Druhá světová válka v dokumentech a fotografiích, díl 1, 1. vyd., Praha: Svoboda, 1968.

VESELÝ, Zdeněk (ed.), Československá zahraniční politika 1914 – 1945 (Dokumenty), 1. vyd., Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000, ISBN 80-245-0013-2.

VESELÝ, Zdeněk (ed.), Dějiny české politiky v dokumentech, 1. vyd., Praha: Professional Publishing, 2005, ISBN 80-86419-89-4.

VESELÝ, Zdeněk (ed.), Dějiny českého státu v dokumentech, Praha: Victoria Publishing, 2003, ISBN 80-85605-95-3.

Paměti

BENEŠ, Edvard, Mnichovské dny, 1. vyd., Praha: Naše Vojsko, 2003, ISBN 80-206-0673-4.

FEIERABEND, Ladislav K., Politické vzpomínky I, 2. vyd., Brno: Atlantis, 1994, ISBN 80-7108-071-3.

SIDOR, Karol, Takto vznikol Slovenský štát, 1. vyd., Bratislava: Odkaz, 1991, ISBN 80-85193-12-4.

Literatura

- BENEŠ, Zdeněk, KOVÁČ, Dušan, LEMBERG, Hans (eds.), Hledání jistoty v bouřlivých časech, Ústí nad Labem: Albis international, 2006, ISBN 80-86971-05-8.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, Mnichovská dohoda 1938, 1. vyd., Šenov: Tilia, 1999, ISBN 80-86101-19-3.
- DEJMEK, Jindřich, Nenaplněné naděje. Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie od zrodu První republiky po konferenci v Mnichově (1918-1938), 1. vyd., Praha: Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0709-3.
- DEJMEK, Jindřich, Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992), 1. vyd., Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, ISBN 80-86547-07-8.
- DRULÁK, Petr, DRULÁKOVÁ, Radka, Tvorba a analýza zahraniční politiky, 1. vyd., Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2000, ISBN 80-245-0105-8.
- DRULÁK, Petr, Teorie mezinárodních vztahů, 1. vyd., Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-725-6.
- FLEGR, Jaroslav, Evoluční biologie, 1. vyd., Praha: Academia, 2005, ISBN 80-200-1270-2.
- FRAJDL, Jiří, Česko-Slovensko 1938-1939, 1. vyd., Moravská Třebová: Diatext, 1992, ISBN 80-239-1022-1.
- GEBHART, Jan, KOUTEK, Jaroslav, KUKLÍK, Jan, Na frontách tajné války, 1. vyd., Praha: Panorama, 1989.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, Druhá republika 1938-1939, 1. vyd., Praha: Paseka 2004, ISBN 80-7185-626-6.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XV.a, 1. vyd., Praha, Litomyšl: Paseka, 2006, ISBN 80-7185-582-0.
- HÁJEK, Miloš, Od Mnichova k 15. březnu, 1. vyd., Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1959.
- KAMENEC, Ivan, Slovenský stát, 1. vyd., Praha: Anomal, 1992, ISBN 80-900235-3-3.
- KISSINGER, Henry, Umění diplomacie, 2. vyd., Praha: Prostor, 1997, ISBN 80-85190-59-1.
- KOKOŠKA, Jaroslav, KOKOŠKA, Stanislav, Spor o agenta A-54, 1. vyd., Praha: Naše vojsko, 1994, ISBN 80-206-0437-5.
- KURAL, Václav, Místo společenství – KONFLIKT!, 1. vyd., Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994, ISBN 80-85864-04-5.
- LUKEŠ, František, Podivný mír, 1. vyd., Praha: Svoboda, 1968.
- OD ROZPADU Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939-1940: (16. březen 1939 - 15. červen 1940), Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2002, ISBN 80-86506-22-3.
- OLIVOVÁ, Věra, Dějiny první republiky, 1. vyd., Praha: Karolinum, 2000, ISBN 80-7184-791-7.
- PASÁK, Tomáš, JUDr. Emil Hácha : (1938-1945), 1. vyd., Praha: Horizont, 1997, ISBN 80-7012-088-6.
- POCTA profesor Janu Kuklíkovi, 1. vyd., Praha: Karolinum, 2000, ISBN 80-246-0141-9.

- RATAJ, Jan (ed.), Z druhé republiky, díl 2, 1. vyd., Praha: Historický ústav Armády České republiky - Památník odboje, 1993.
- RATAJ, Jan, O autoritativní národní stát, 1. vyd., Praha: Karolinum, 1997, ISBN 80-7184-516-7.
- SLÁDEK, Milan, Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu, Praha: Pragma, 2002, ISBN 80-7205-901-7.
- ŠMEJKAL, Václav, Úvod do mezinárodní politiky, díl 1, 1. vyd., Praha: Vysoká škola ekonomická, 1993, ISBN 80-7079-183-7.
- TOMÁŠEK, Dušan, Causa Emil Hácha, 1. vyd., Praha: Themis, 1995, ISBN 80-85821-30-3.
- TOMÁŠEK, Dušan, Deník druhé republiky, 1. vyd., Praha: Naše vojsko, 1988.
- VESELÝ, Zdeněk, Nástin dějin české zahraniční politiky, 2. vyd., Praha: Oeconomica, 2005, ISBN 80-245-0844-3.

Internetové odkazy

Martinská deklarace, Wikipedia [online]. [cit. 23. 3. 2007]. dostupná z WWW:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Martinsk%C3%A1_deklarace>.

Záznam jednání Poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé z 14. prosince 1938 [online]. [cit. 12. 4. 2007]. dostupný z WWW:

<<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/157schuz/s157001.htm>>.

Záznam jednání Senátu Národního shromáždění republiky Československé z 22. listopadu 1938 [online]. [cit. 25. 3. 2007]. dostupný z WWW:

<<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/stenprot/123schuz/s123001.htm>>.

Ostatní

Mladá fronta Dnes, 2007, březen.

Použité zkratky

ČR	Česká republika
HSLŠ	Hlinkova slovenská ľudová strana
NS RČS	Národní shromáždění republiky Československé
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SdP	Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei)
SSNJ	Strana Slovenské národní jednoty